

Ἐταιρεία Φυκικῶν Μελετῶν

ΣΕΛΙΔΕΣ
ΠΤΗ ΦΥΚΙΔΑ

Χαλκοῦν Φωκέων 357 - 346 π.Χ.

Ἀμφίσσα

1999

ΤΙΤΛΟΣ ΕΚΔΟΣΗΣ.....: ΣΕΛΙΔΕΣ ΑΠ' ΤΗ ΦΩΚΙΔΑ

Έκδιβεται κάθε τρίμηνο

Τεύχος: 90 'Απρίλιος - 'Ιούνιος 1999

ΙΔΡΥΤΗΣ.....: Έταιρεία Φωκικῶν Μελετῶν

ΙΔΙΟΚΤΗΤΗΣ.....: Πανουργιά 1, "Αμφισσα, Τ.Τ. 331 00

ΕΚΔΟΤΗΣ.....: Τηλέφωνο: (0265) 28102

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ.....: Νικόλαος Δ. Καστανᾶς

ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΥΔΗΣ.....: Οδός 5/42 Σ.Ε., αρ. 1, "Αμφισσα

Τ.Τ. 331 00, Τηλ. (0265) 28139 - 28991

ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ: Βαγγέλης Ν. Μυταρᾶς

Καραϊσκάκη 6, "Αμφισσα

Τ.Τ. 331 00, Τηλ. (0265) 28006

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ..:

Γεώργιος Κουτσοκλένης, Πρόεδρος Ε.Φ.Μ.
αιδ. Ταξ. Γκιούλος, "Αντιπρόεδρος"
'Ηλίας Δημητρέλος, Γραμματέας"
Γεώργιος Καραΐνδρος, Ταμίας"
Φανή Φουσέκη, "Εφορος"
Μαρία Τριάντη, Μέλος Δ.Σ. "
'Αθαν. Δημόπουλος " "

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Ήρθε καὶ πάλι "Ανοιξη τοῦ Γ. Ήλιόπουλου	"	1/3717
ΦΘΙΝΟΝΤΑ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΑ α. 'Ο Νεροκράτης	"	9/3725
β. 'Ο Ξυλοκαρφουνιάρης τοῦ Γ. ΚΟΥΤΣΟΚΛΕΝΗ "	"	12/3728
ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΕΣ ΚΑΛΛΙΕΡΓΕΙΕΣ		
1. Η ΚΑΛΛΙΕΡΓΕΙΑ ΤΩΝ ΔΗΜΗΤΡΙΑΚΩΝ τοῦ Γ. ΚΟΥΤΣΟΚΛΕΝΗ "	"	17/3733
Ξωκκλήσια τῆς Τοπόλιας Δώδεκα μικρά ΑΝΩΘ ΕΥΣΕΒΕΙΑΣ, σ' ἔνα χωριό τῆς Φωκίδας τοῦ Γ. Μαγγίν	"	33/3749
Οι χοροί τῶν ἀνδρειωμένων καὶ ὁ χορὸς τοῦ Λιδωρικίου τοῦ Εὐθυμίου Ξυλάγκουρα	"	47/3763
Τό Διστομίτικο μαντρί τῆς Ρούλας Λιδοκούν.....	"	51/3767
ΙΣΤΟΡΙΟΥΛΕΣ ΤΟΥ ΤΟΠΟΥ ΜΑΣ α. Κολοφάτες	"	53/3769
β. "Άγιος Γεώργιος	"	57/3773
γ. Χρισσός Α. Γενικά	"	59/3775
B. Τί κάνει ἡ ἐποτήμη τοῦ ΓΕΝΙΚΟς	"	61/3777
ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΒΙΒΛΙΟΥ Διάτοντες τοῦ Ζάχου Επροτύρη	"	63/3779
Nέα τῆς 'Εταιρείας	"	64/3780

Τίρθε καί πάλι Ἀνοιξη...

τοῦ Γ. Ἡλιόπουλου

Τό γκριζόχρωμο γαϊδουράκι, φορτωμένο καυσόξυλα, ροτζίδια τοῦ λόγγου, τοῦ δεντριᾶ, γλυκοκομμένα, μέ τήν κοφτερή κλαδευτήρα, κλαρισμένα καί φορτωμένα συμμετρικά, μ' ὅλα τους τά σταχτοπράσινα μούσκλια, λουρίδες θαρρεῖς φλοκάτης μέ πολλή τέχνη καλούφασμένης καί περιτυλιγμένης, ἐμποτισμένης μ' ἔκεινο τό διαπεραστικό, τό βαρύ, τό χαρακτηριστικό καί γεμάτο ύγρασία ἄρωμα τοῦ δάσους καί τοῦ φρεσκοπελεκημένου δέντρινου ξύλου,

τ' ἀπόκλαρα, Θήμωνιά ὀλόκληρη πανωσάραρα,

ζαγνάντησε στό διάσελο, μέ τό καπίστρι στερεωμένο στά σιδερένια ἄγκιστρα τοῦ σαραριοῦ, νά σχηματίζει μεγάλο τόξο, ἐκκρεμές μέ αἰωρήσεις μεγάλου πλάτους, κάτω ἀπ' τό λαιμό τοῦ ζώου, γιά τ' ἀνετο κι ἐλεύθερο διάβα του στά στενά ἴσιώματα καί τ' ἀνεβοκατεβάσματα τοῦ δρόμου.

Πίσω του, δυό-τρία μέτρα, πρόβαλλε στό ξέφωτο ἀκολουθῶντας, ἡ θειά Κώσταινα, μαυροφορεμένη γυναίκα στά ἔξηντα, δουλεμένη ξωμάχισσα ἀπ' τά παιδικά της χρόνια.

Φθηνά παπούτσια στά πόδια, πού προσπαθοῦσαν, νά ζεστάνουν καί νά προστατέψουν μακριές, μάλλινες κάλτσες, πυκνοπλεγμένες μέ τό πεντοβέλονο, φουστάνι, φαρδύ, μαῦρο μέ ἀσπρα στίγματα ποικιλμένο, μακρύ ὡς τό σφοντήλι, ἀνασκομπωμένη ποδιά, σφιχτοδεμένη πίσω στή μέση, διπλό, μάλλινο, μαῦρο, διμορφοπλεγμένο μαντλέττο στούς δώμους, μέ περασμένες τίς μακριές χειρίδες του σταυρωτά κάτω ἀπ' τίς μασχάλες καί δεμένες στέργα στό πίσω μέρος τῆς μέσης,

μαῦρο κεφαλόδεσμο σέ κουερούκι

κι ἔνα ξύλο-ραβδί, ρυθμιστική τοῦ θήματος, παλέτα καί στήριγμα στίς κακοτοπές, ἥταν τό σύνολο, ἡ λιγάκι κυρτή σιλουέττα τῆς γυναίκας, πού ἀνάγκαζε τό γαϊδουράκι, νά θαδίζει γρήγορα, χωρίς ὑπεκφυγές καί ἀντιρρήσεις...

Γιόμα ἥταν, ὅταν ἀκούστηκαν στό πλακόστρωτο τῆς αὐλῆς

τά πέταλλα τοῦ ζώου σέ γρήγορο, ρυθμικό περπάτημα: Τάκ,
τάκ, τάκ, γρίτς, γρίτς, γρίς, τάκ, τάκ...

- 'Η Πέπω! 'Η γιαγιά!... Ξεφώνησαν αύθόρμητα τά μικρά, ό Nίκος και τό Ξενάκι και πάρνοντας σβάρνα καρέκλες και χαμηλά καθίσματα, ἀνοιξαν τήν πόρτα και βρέθηκαν στήν αὐλή, πρίν ἀκόμα ἡ θειά Κώσταινα, ἡ γιαγιά Σοφιά, ὅπως τήν ἔλεγαν, δέσει στό στύλο τό φορτωμένο ζῶ.

Οι τρεῖς ἀγκαλιές ἔγιναν μιά ἀγάπη! ‘Ηλιοβασίλεμα καὶ ἀνατολές μαζί... Μαγουλάκια ἀπαλά, ὀλόζεστα, χεράκια τρυφερά, ἀπαλά, ἔδωσαν νιάτα καὶ ζωὴ στό ἀνεμοδαρμένο πρόσωπο τῆς θειά Κώσταντας, τῆς Σοφίας, τ’ αὐλακορυγωμένο...

Τά ξύλα φορτώθηκαν. Δέθηκαν οι τριχιές οι τράες και ἡ Πέπω, στήν ακρη τῆς αὐλῆς.

Τά μικρά παιδιά κρατῶντας τή γιαγιά τους ἀπ' τό χέρι και χοροπηδῶντας ἀπ' τή χαρά τους, μπήκαν στό ισόγειο τοῦ οπιτιοῦ, δῆμος ἡ κυρά-Γιάννανα, ἡ νύφη τῆς Θειά-Κώσταινας ἐτοιμάζοντας τό τραπέζι τούς καλοδέχτηκε.

·**Η μικρή Ξένη**, φλεγόμενη σέ πρωτη εύκαιρια πρόλαβε τά νέα στή γιαγιά της, δείχνοντας τ' ἀριστερό της χεράκι:

-Τίπα, γιαγιά!

-Τί είνι, πλάκι μ';

-Μόθαλι, Μάρτ', ή μάννα μ'....

-Κι μένα, φώναξε κι ό μικρός ἀδερφός, ὁ Νίκος, ἀνεβάζοντας τό μανίκι τῆς φανέλλας του.

- "Α! έκαμε ή γιαγιά Κώστανα, ή Σοφιά. Γιά νά μή σᾶς μαυρίσουν" ούτι "Ηλιούς, τώρα τοῦ Μάρτ!"...

-Ἐτοί εἶπι ἡ μάννα μας...

-Καλά σᾶς είπι, ἀλλ' οὐ Μάρτ'ς, φέτους, δέν είνι Κάης, είνι Γδάρτες!...

Εἶχε δίκιο ἡ Σοφιά, ἡ θειά Κώσταντα. Παντρεμένο εἶχε τό γιό, τό Γιάννο, στό διπλανό χωριό, μέ μιά ὑπαλλήλσσα· καί δέν παρέλειπε, νά τούς ἐπισκέπτεται συχνά.

“Ομως τά τελευταῖα χρόνια οἱ ἐπισκέψεις πύκνωσαν καὶ πῆραν τή μορφή τακτικῆς οἰκονομικῆς συνδρομῆς, γιατί ὁ Γιάννος ἔφυγε, λέει, σέ μακρινό ταξίδι κι ἡ οἰκογένεια εἶχε ἀνάγκες.

Ἐτοι αὐτῇ τῇ χρονιά τῇ δίσεχτῃ, μέ την ἀνοχήν, τίς πολλές

θροχές και τούς πάγους, ή γιαγιά φέρνοντας καλούδια στά παιδιά, ἔφαγε πολλές μπόρες και χαλάζια κι εἶχε κρυμμένο κοντά στό διάσελο, πού πάντα τόδερναν τ' ἀερικά κι οἱ χιονιάδες,

μαστροοσκέπαρνο, μεγάλο, βαρύ και πλατύ, μέ μακρύ ξύλινο χέρι, γιά νά χτυπάει μέ δύναμη τίς κοκάλες, νά τίς σπάει και νά περνάει ύστερα ή πάντα φορτωμένη Πέπω, τό ύπομονετικό γαϊδουράκι, χωρίς νά γλιστᾶνε στόν πάγο τ' ἀλογόκαρφα τῶν σιδερένιων παπουτσιῶν της μέ κίνδυνο τό θανατηφόρο κατρακύλημα στίς βουερές ρεματιές...

Ἐτσι, εἶχε δίκιο νά λέει τό Μάρτη-Γδάρτη και κακό Παλουκοκαύτη, ἀφοῦ ζοῦσε τήν ἀλήθεια αὐτῆς τῆς παροιμίας μέ δραματικό τρόπο.

Ὄρως τά παιδιά, ὁ Νίκος και τό Ξενάκι, χάρηκαν προχτές, ὅταν εἶδαν τή μάννα τους, νά στρίβει μαῦρες και κόκκινες, πάνινες κλωστές και νά ἐτοιμάζει χαλαρό θραχιόλι στό ἀριστερό χέρι τῶν παιδιῶν, πάνω ἀπ' τόν καρπό.

-Μάρτ' θά βάλουμι ἀπόψι, μάννα; ρώτησε τό Ξενάκι.

-Ναί, καλή μ! Αὔριο ἔχουμε πρωτο-Μαρτιά και τ' ἀρπάζ' ὁ Ἡλιος τά παιδιά. Τούς καίει τά προσωπάκια, ἃν δέ φοράνε στό χέρι τους "Μάρτη".

-Κι δέ θά τούν θγάλουμι, ἀπ' τού χέρ' μας οὐλότελα;

-Τόν ἄλλο μήνα! Τόν 'Απρίλ'. Τότε, θά τόν κρεμάσετε στήν τριανταφυλλιά, νά τόν πάρνε τ' ἀηδόνια κι νά φκιάσνε τ' φωλιά τ'ς...

Ἅστερα ἔκαμε τρεῖς-τέσσερες μέρες καλές, φάνηκαν τά κίτρινα λουλούδια στίς βαθρακούλες, δοκίμασε κι ὁ τσώνης, νά γυρίσει τό τραγουδάκι του, ψιλοτραγουδῶντας στά γυμνόκλωνα τῆς μηλιᾶς...

Τό τραπέζι ἐτοιμάστηκε: Ψωμί καθάριο, πατάτες βραστές σαλάτα, ἐλιές Σαλωνίτικες, δυό-τρία ποτήρια νερό.

Ἐκατσαν, κάνοντας τό σταυρό τους. Στή θέση τοῦ πατέρα, ή γιαγιά Σοφιά. Καθένας στό πάτο του και στή συλλογή του. Κι ή κουβέντα, γιά τόν καιρό:

-Ξάνοιξε λιγάκι σήμερα, μάννα, εἴπε ή κυρά Γιάνναινα. Πῶς ἥρθες;

-Τό πρωΐ στό λόγγο εἶχε τσάφ. Βάρεσε ύστερα καλά ὁ

‘Ηλιος, μαλάκωσε τό κρύο και γλύκανε ή μέρα, ἀλλ’ ὁ καιρός εἶναι ἀκόρα ζαβός...

-Ἐμένα, πετάχτηκε ὁ Νίκος, τό χαρτί μ’ λέει, ή “Ανοιξ,” ἔρχεται ἀπ’ τού Μάρτ! Κι γράφ’ κι νιά παροιμία! Νά σᾶς τν εἶποῦ;

-Πές την, ρέ ἔξυπνε! Προκάλεσε τό Ξενάκι.

Κι ὁ Νίκος, πού γύρευε ἀφορμή, νά δείξει τίς γνώσεις του, ἀπήγγελλε: -“Απ’ τό Μάρτη, Καλοκαίρι κι ἀπ’ τόν Αὔγουστο, Χειμώνα”...

-Μπράθο! Χειροκρότησε σιγανά ή κυρά-Γιάνναινα. Πρέπει, ὅμως, συμπλήρωσε, νά ξέρεις και τήν ἄλλη παροιμία: “Οὔτε Μάρτης, Καλοκαίρι, οὔτε Αὔγουστος, Χειμώνας”, πού πάει, νά εἰπει, αὐτούς τούς μῆνες ἀλλάζουν οἱ ἐποχές σιγά-σιγά και ὁ καιρός δέν ξέρεις τίνος νά κάνει τό χατήρι και τίνος νά τό χαλάσει. Έτοι τή μιά εἶναι γλυκός και τήν ἄλλη ἀσχημός, παίζοντας ἀνάμεσα στίς ἐποχές...

-Έτοι εἶναι, συμφώνησε και ἡ γιαγιά. Ξεκινάει ὁ τόπος σιγά σιγά: Βγαίνουν τά πρῶτα χορταράκια, ἀνθίζουν οἱ μυγδαλιές και τά ζουμπούλια στόν κῆπο, βγαίνουν οἱ ἀνεμῶνες και τ’ ἀστεράκια, γερίζει ὁ τόπος ἀρμένια, φουσκώνουν τά κλαριά και μοσκοβολάει ὁ τόπος ἀπ’ τούς μενεξέδες...

“Υστερα ἀνθίζουν τά χελιδόνια τ’ ἄι-Βαγγελισμοῦ. Τότι, στούν τόπου μας, νά είποῦμι, κνάει κι ἔρχιτι ἡ γιάνοιξ...”

· ‘Η θειά Κώσταινα, ἡ γιαγιά Σοφιά τῶν παιδιῶν, μεγαλωμένη και δουλεμένη στούς κήπους και τά χωράφια τοῦ σπιτιοῦ, στούς λόγγους και στίς ραχοῦλες τοῦ χωριοῦ, ἥξερε, ἀπό πρῶτο χέρι, πώς “ὁ τόπος κνάει μέ τν ἀπθαρή” και ποτέ δέ νεκρώνεται, ἀκόρα και κάτω ἀπ’ τούς πάγους τοῦ Χειμῶνα.

Γνώριζε ἀκόρα κι ὅλα τά σημάδια τῶν καιρῶν και τῆς ζωῆς τά γνωρίσματα κι ἀτελείωτα μιλοῦσε στά μικρά ἐγγονάκια της, γιά τό πῶς ὁ ἀνθρωπος ζῇ και μιλάει μέ τή φύση, μέ τῆς ζωῆς τά μυστήρια...

Στό μεταξύ ἡ κυρά-Γιάνναινα σηκώθηκε και πῆγε στήν κουζίνα. Ακούστηκαν μικροί θόρυβοι και σέ λίγο πρόβαλλε στήν μεσόπορτα, χαμογελαστή ἡ μάννα τῶν παιδιῶν, κρατῶντας μακρόστενη πιατέλα, γεράτη μπακλαβαδωτά κορμάτια πίτας, πασπαλισμένα μέ ζάχαρη...

-Τί εἶν' αύτεῖνα, μάννα; Φώναξαν ἐρωτηματικά, τά δυό μικρά ἀποφῶντας.

-Θά σᾶς βάλω στά πάτα καί θά δεῖτε...

Τούς ἔβαλε ἀπό δυό-τρία κομμάτια. Τά παιδιά δοκίμασαν καί ξεφώνησαν χαρούμενα: -Κοκοφρίν! Κοκοφρίν! Τόφερε ἡ γιαγιά μας...

‘Η καημένη ἡ γιαγιά Σοφιά. Χρόνια τώρα ζοῦσε γι' αύτά καί μόνο τά παιδιά καί τώρα ἡ χαρά τους, ὑγροθόλωσε τά μάτια της...

Τούς τόχε τάξει ἀπό καιρό: “Οταν γεννήσεις ἡ γίδα, θά σᾶς φέρω κοκοφρίν”.

Καί ἡ Χιονούλα γέννησε στόν καιρό της τρία χαριτωμένα κατσικάκια. ‘Η γιαγιά μάζεψε τήν κλάστρα, τό πρῶτο παχύ, κολλῶδες γάλα κι ἔψησε στήν παφύλλω, φουσκωτό, χιλιοτρύπητο, ροδοκοκκινισμένο, λαχταριστό κοκοφρίνι, πού ἡ ζάχαρη τῆς μάννας τόκανε γλυκύτερο στό στόμα τῶν παιδιῶν...

‘Αρχές Μαρτιού κι ἀκόμα κοντότερο.

Καί μέ τήν ὥρα ἡ γιαγιά ἔπρεπε, νάναι στό οωτικό της, νά παχνιάσει τήν Πέπω, νά κρεμάσει κλαρί ντούσκο στή Χιονούλα, ν' ἀπολύσει ἀπ' τόν τοάρκο τά κατσικιά, νά λατανήσουν καί νά τά ξανακλείσει στό ξύλινο κλουβί τους, πρίν πέσουν τά σούρπα.

‘Ωρα, λοιπόν, γιά ἐπιστροφή. Μά πόση λύπη ἔφερε τῆς ἀνάγκης ὁ χωρισμός! ‘Ο Νίκος καί ἡ Εένη κλαίγοντας παρακαλούσαν:

-Κάτσε κι ἄλλο, γιαγιά. Μείνε λιγάκι ἀκόμα...

‘Η γιαγιά, θολή, ἀμίλητη...

Κι ἡ μάννα:

-Αφῆστε τώρα τή γιαγιά. Πρέπει, νά πάει στά κατσικάκια. Θά γυρεύουν κι ἐκεῖνα τή μανούλα τους. Θά ξανάρθει ἡ γιαγιά...

-Θαρθεῖς πίσω γιαγιά; ρώτησε τό Ξενάκι, μέ μεγαλωμένα τά πράσινα ρατάκια του.

-Θαρθεῖς; ρώτησε κι ο Νίκος παρακλητικά.

-Μά καί βέβαια. Καί θά σᾶς φέρω ἵτσια γιά τό θάζο καί νά πάτε καί στό σχολεῖο...

Οι δυσκολίες τῆς ζωῆς κάνουν τόν ἀνθρωπο καί τόν

παλιάνθρωπο. 'Εδώ, μιά ψυχή σαρκωμένη ḥταν σέ τέσσερα κλαμένα πρόσωπα...

Οι μέρες πέρασαν κι ό Μάρτης ἔκλαψε, γέλασε, ξεγέλασε, ἡρέμησε, ἡμέρεψε.

'Η γῆς κάθε μέρα κι ἄλλαζε τά λουλουδένια πέπλα της κάτω ἀπ' τά λυγηρά τραγούδια τῆς τοίχλας, τοῦ μελισσουργοῦ, τοῦ τσώνη τά ὄλοκληρωμένα γυρίσματα, τά τοίρ-τσίπλ, τσίπλ, τῶν χελιδονιῶν.

Τά δεντροπερίβολα θούιζαν ἀπ' τή φτερωτή ἐργατιά κι οἱ χωριανοί νυχτώνονταν στούς κήπους.

'Η γιαγιά ἔδενε τώρα πιά τή Χιονούλα στό γρασίδι καί τά κατσικάκια της χοροπηδοῦσαν, τρελλοπαίζοντας ὀλόγυρα...

'Η "Ανοιξη" ξεκίνησε κι ἐρχόταν ὅρμητικά καί τίποτα δέν μποροῦσε, νά τή σταματήσει, νά τή γυρίσει πίσω.

Τόν καρό τῆς 'Αποκριᾶς, λέει, μέ τά χοροπηδήματα καί τίς φωνές τῶν ἀνθρώπων, εἶχε σκιαχτεῖ ὁ Δράκος, πού τήν κρατοῦσε στόν Κάτω Κόσμο καί τήν ἀπόλυσε. Κι ἐκείνη λευτερωμένη, περπατοῦσε, τραγουδῶντας καί χορεύοντας ὅροφοστοιλισμένη, ἀπάνω στή γῆς...

Τότε ḥταν, πού ὁ Νίκος καί τό Ξενάκι καί τ' ἄλλα σχολιαρούδια, πιασμένα δυό-δυο μέ τά χεράκια τους, βγῆκαν μέ τή δασκάλα τους στά γύρω χωράφια γιά περίπατο, γιά τό πρώτο καλωσόρισμα τῆς "Ανοιξης" καί γυρίζοντας στό σπίτι ἔφεραν στή μάννα τους, μαζί·μέ τή χαρά καί δυό μπουκέτα ἀγριολουδα, μισχομύριστους, μικρούς μώβ μενεξέδες, τ' ἀγαπημένα λουλουδια τῆς κυρά-Γιάνναινας.

Στολίστηκε τό τραπέζι, μισχοβόλησε τό δωμάτιο. Γύρισαν οἱ θύμησες νοσταλγικές:

Κάποτε ὁ Γιάννος τῆς ἔφερνε τά πρῶτα τοῦ κήπου τους ἀγριολουδούλουδα.

Κάποτε τῆς ἔπλεκε κι ἔνα στά μαλλιά καί τῆς ἔλεγε λόγια ἀγάπης, ὅπως ἐκείνη τήν ἀξέχαστη μέρα, πού χάρηκαν μαζί στόν κήπο τους τό πανηγύρι τῆς "Ανοιξης" καί μέσα στ' ἄλλα, θυμᾶται, τῆς εἶχε πεῖ:

"...

Δυό λουλουδάκια σέ φιλεύώ,

Γεράτα σκέψη,

Γιά τή χρυσή ψιχάλα, πού τούς ἔστειλαν τ' ἀστέρια·

Γιά τό μαγικό χάδι τῆς Αὔρας στήν ταπεινή τους ὑπαρξη·

Γιά τό θερμοφίλημα τοῦ Ἡλιου·

Γιά τίς ἐπισκέψεις ζωῆς τῆς ξανθομέλισσας.

Γιά τόν ἔρωτα, πού γεννιέται στά πέταλλά τους...”.

Τώρα, ἤρθε καί πάλι "Ανοιξη. Νάταν καλά ὁ Γιάννος της στά ξένα;

Καιρό ἔχει, νά στείλει γράμμα στό σπιτικό τους, συλλογιόταν ἡ μάννα τοῦ Νίκου καί τῆς Ξένης, ἡ κυρά Γιάνναινα...

ΑΠΟ ΤΑ ΕΚΘΕΜΑΤΑ ΤΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ ΜΑΣ

Τοπρίδες Σιδηρουργοῦ
Αἴθουσα Α' Ἀριθ. 7

ΦΘΙΝΟΝΤΑ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΑ**α. Ὁ Νεροκράτης**

τοῦ Γ. Ν. ΚΟΥΤΣΟΚΛΕΗΝ

Νεροκράτη λέγανε τόν ύδρονομέα, τόν ἄνθρωπο δηλαδή πού διαχειριζόταν τά νερά πού προοριζόντουσαν γιά τό πότισμα τῶν ἐλαιοδένδρων στήν περιοχή Ἀμφίσσης, κατά τήν Ἀνοιξην.

Τό πότισμα τῆς ἐλιᾶς εἶναι ἀπαραίτητο νά γίνεται κάθε μῆνα. Ποῦ νά βρεθεῖ ὅμως τόσο νερό; Γι' αὐτό οἱ νοικοκυραῖοι περίμεναν, μέ λαχτάρα, πότε θά βρέξει στά βουνά γιά νά κατεβάσουν τά ποτάμια - ξηροπόταμα - τῆς περιοχῆς Κολοβατιανός, Σκίτσα καί Πλειστός καί νά ποτίσουν τίς ἐλιές τους. Τό καλύτερο νερό εἶναι αὐτό πού ἔρχεται μέ τά πρωτοβρόχια γιατί εἶναι πολύ πλούσιο σέ λιπάσματα, ἀφοῦ ξεπλένει ὅλες τίς πλαγές πού ὅλο τό καλοκαίρι δεχόντουσαν τά χιλιάδες γιδοπρόβατα, τά ὅποια ἀφήναν τήν κοπριά τους. Γίνεται δηλαδή ἡ λεγομένη ύδρολίπανσις. Γι' αὐτό τά κτήματα πού ἔταν στίς "Μπούκες", ἐκεῖ δηλαδή πού ἔταν εὔκολο νά παστεῖ τό νερό τῆς κατεβασιᾶς, εἶχαν μεγαλύτερη ἀξία.

Ἐκείνα τά χρόνια πού δέν ὑπῆρχε ὁ ΤΟΕΒ, οἱ ἐλαιοκτηματίες, μόλις καταλάβαιναν ὅτι θά κατεβάσει ὁ Κολοβατιανός ἡ ἡ Σκίτσα ἔπαιρναν τό ξυνάρι τους, τό φανάρι τους, κάποιο ἀδιάβροχο ἡ κάπα, ἀλλά καί τό μαχαίρι τους ἡ τό κουμπούρι τους καί κατέβαιναν νά υποδεχθοῦν τήν κατεβασιά.

Ήταν ἥρωϊκή ἡ προσπάθειά τους, ἀφοῦ τίς περισσότερες φορές στρέφανε τή ροή τοῦ νεροῦ πρός τό κτήμα τους, στό "δέμα" τους, χρησιμοποιῶντας τό κορμί τους τίς περισσότερες φορές. Γίνεται φανερό ὅτι ἡ κούρασις ξεπερνοῦσαν τά ὅρια καί γι' αὐτό ὅποιος τολμοῦσε νά μή τή σεβαστεῖ, πολλές φορές τό πλήρωνε μέ τή ζωή του. Ἀρκετούς φόνους διηγοῦνται οἱ παληότεροι, πού ἔγιναν γιατί κάποιος πήγε νά κλέψει ἡ νά διεκδικήσει τό νερό, αὐτό πού οἱ πρώτοι, μέ τόν τρόπο πού περιγράψαμε, εἶχαν κατορθώσει νά κρατήσουν.

Οι γυναικες ἀπ' τή στιγμή πού οἱ ἀνδρες ξεκινοῦσαν γιά τό

πότισμα, ἔπεφταν στά γόνατα μπροστά στά εἰκονίσματα καί προσευχόντουσαν γιά νά μή γίνει κακό.

Τήν Ἀνοιξη, μέ τίς πρῶτες ζέστες ἀρχίζει τό λυώσιμο τῶν χιονιῶν καί ἔτσι τά ποτάμια κατεβάζουν νερό, ἀλλά γάργαρο τούτη τή φορά.

‘Ο Δῆμος Ἀρφίσσης εἶχε δικαιώματα σ’ αὐτό τό νερό. Σ’ αὐτό πού κατέβαζε ἡ Σκίτσα κατά 100%. Σ’ αὐτό τοῦ Κολοβατιανοῦ εἶχε δικαιώματα ἀπ’ τίς 5 τό ἀπόγευμα μέχρι τό πρωΐ τῆς ἐπομένης, γιατί τήν ἡμέρα τό χρησιμοποιοῦσε προνομιακά ἡ Τοπόλια.

‘Η διαχείρηση τοῦ νεροῦ αὐτοῦ γινόταν ἀπ’ τοὺς Νεροκράτες - ‘Υδρονομεῖς, οἱ ὁποῖοι εἶχαν ἀγοράσει τό νερό σέ δημοπρασία καί τό διέθεταν σέ ὅποιον πλήρωνε.

Κατά τή δημοπρασία ἡ ὁποία γινόταν στήν Ἀρφίσσα, ὅποιος ἔδινε στήν Κοινότητα παληά κι ἀργότερα στόν Δῆμο τά περισσότερα, ἔκανε τό νερό τῶν ποταμῶν δικό του καί ἀπ’ ἐκεῖ καί πέρα τό διαχειριζόταν ὅπως αὐτός ἦθελε. ‘Οποιος τόν πλήρωνε περισσότερα ἔπαιρνε τό νερό καί πότιζε τό κτῆμα του. ‘Υπῆρχαν περιπτώσεις πού ὁ νεροκράτης πληρώθηκε μέ λίρες στερλίνες, μέ χρυσό δηλαδή, γιά νά δώσει τό νερό σέ κάποιον νοικοκύρη.

Αὐτός πού πῆρε τά δικαιώματα τοῦ νεροῦ, ἃν δέν μποροῦσε νά τά βγάλει πέρα μόνος του, ἔπαιρνε ύπαλληλο, βοηθό, ἄλλον δηλαδή νεροκράτη, γιά νά τόν βοηθήσει.

‘Αν ἡ Ἀνοιξη ἥταν βροχερή, τότε πολλές χαρές γιά τόν νεροκράτη, ἀφοῦ θά μποροῦσε νά ποτίσει περισσότερα κτήματα, ἄρα περισσότερα ἔσοδα.

Οἱ μεγάλοι νοικοκυραῖοι, δταν ὁ νεροκράτης πήγαινε τό νερό στό κτῆμα τους, φρόντιζαν νά είναι ἐκεῖ μέ μεζέδες καί κρασί, γιά νά υποχρεώσουν ἔτσι τόν νεροκράτη νά ποτίσει καλά τίς ἔλιές του.

Αὐτή ἡ δουλειά τοῦ νεροκράτη στήν περιοχή Ἀρφίσσης μέ τόν περίφημο ἐλαιώνα της. Στ’ ἄλλα χωριά, ὅπου ύπηρχαν νερά, ὅπως στό Δροσοχώρι, Προσήλιο καί αὐτά τῆς ὄρεινῆς Παρνασσίδας κ.ἄ., ὁ νεροκράτης εἶχε σάν ἀποστολή τή διαχείρηση τῶν νερῶν τῆς Κοινοτήτας του γιά νά ποτίζεται ἡ πατάτα, τό ἀραποσίτι, τό φασόλι κ.λ.π. χωρίς μάγγανα

τῶν κατοίκων.

Στήν Τοπόλια ὑπῆρχε ίδιαίτερο καθεστώς καί τοῦτο γιατί ὁ Ἐλαιώνας εἶχε τά νερά τῆς Ἀϊλιώσας, Καραπουναριοῦ κ.ἄ. τά ὅποια ἦταν ἐντελῶς δικά του, ἀλλά καί τά νερά τοῦ Κολοβατιανοῦ κατά τὴ διάρκεια τῆς ἡμέρας, ἀφοῦ τῇ νύχτα τά δικαιοῦτο ἡ Ἀμφισσα καί ἀργότερα ὁ ΤΟΕΒ Ἀμφίσσης.

Ἐδῶ ὁ τρόπος διαχειρήσεως τῶν νερῶν ἄλλοτε ἦταν ὅπως καί στήν Ἀμφισσα, δηλαδή σέ δημοπρασία τά ἀγόραζε κάποιος καί στή συνέχεια τά διέθετε κατά τὴ θέλησή του καί ἄλλοτε ἦταν ἀπλῶς ἔνας ὑπάλληλος τῆς Κοινότητας καί μέ τὴ σύμφωνη γνώμῃ τοῦ Ἀγρονομείου Ἀμφίσσης.

Μετά τὸ 1952, χρονία πού δημιουργήθηκε ὁ ΤΟΕΒ (Τοπική Ὁργάνωσις Ἐγγείων Βελτιώσεων) ΑΜΦΙΣΣΗΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΧΩΡΩΝ "Γ. ΚΟΤΤΟΡΟΣ" καί ὁ ΤΟΕΒ "ΤΡΟΙΖΗΝΙΚΟΣ-ΤΣΟΤΡΑΣ" στὸ Χρισσό, τήν εὐθύνη τῆς διαχειρήσεως τῶν νερῶν ἀνέλαβαν αὐτοί, οἱ ὅποιοι προσλαμβάνουν νεροκράτες, ἀπλούς ὑπαλλήλους καί γιά ὅσο χρόνο τούς είναι ἀπαραίτητοι.

... Ἄλλα τούτη τήν ἐποχή, δεκαετίες τοῦ '80 καί '90, τό παράπονο τῶν ἀγροτῶν δέν είναι πρός τούς νεροκράτες, τούς ΤΟΕΒ ἡ ἄλλοι, ἀλλά μόνο στόν ... καιρό, πού, οὔτε χιόνια ρίχνει, οὔτε θροχές καί γι' αὐτό τά δένδρα είναι συνεχῶς διψασμένα.

Καί ἐπειδή "τό νερό είναι παραθεός", ὅπως λέγανε οἱ παλῆοι καί εἶχαν δίκαιο γιατί τούς τό εἶχε διδάξει ἡ σοφή πεῖρα καί τό ἐπιθεβαιώνει ἡ ἐπιστήμη, οἱ κτηματίες ἀναγκάστηκαν νά ψάξουν ἄλλοι γιά νερό! Μερικές γεωτρήσεις ἐξυπηρετοῦν ἔνα μικρό ἀριθμό ἐλαιοδένδρων.

6. Ὁ Ξυλοκαρβουνιάρης

Δασικό προϊόν είναι καὶ τὸ ξυλοκάρβουνο⁽¹⁾, πού ἔταν ἀπαρίτητο σέ πολλές δραστηριότητες τῆς ἀγορᾶς. Τόχες ἀνάγκη ὁ Σιδερᾶς, ὁ Κουδουνάς, ὁ Ἀλμπάνης, ὁ Ράπτης, ὁ Ταθερνιάρης, ὅλλα καὶ ἡ νοικοκυρά.

Οσοι μποροῦσαν νά φτιάσουν μόνοι τους τίς ἀναγκαῖες ποσότητες, τίς ἔφτιαχναν. Οσοι δέν τά κατάφεραν ἀγόραζαν τά κάρβουνα πού χρειαζόντουσαν ἀπ' τό ἐμπόριο, τό ὅποιο τροφοδοτοῦσαν διάφοροι Δασικοί Συνεταιρισμοί ἦ καὶ μεμονωμένοι.

Κανονικά ὅλοι τους ἔπρεπε νά ἔχουν σχετική ἄδεια τοῦ Δασαρχείου, στήν περιοχή τοῦ ὅποιου θά γινόταν τό καρίνι.

Στήν περιοχή μας ὄργανωμένα καμίνια γιά ξυλοκάρβουνα ὑπῆρχαν, παληά, στήν περιοχή τοῦ Μοναστηριοῦ τῆς Βαρνάκοβας, ἡ ὅποια είναι πνιγμένη μέσα σέ δάσος ἀπό "Δένδρα", δρῦς δηλαδή.

Τό καλύτερο ξυλοκάρβουνο είναι αὐτό πού προέρχεται ἀπ' τό ξύλο τοῦ κέδρου καὶ ἀπό κοντά αὐτό τοῦ δένδρου, δρυός δηλαδή, ἐλιᾶς, κουμαριᾶς.

Τό κάρβουνο πού προέρχεται ἀπό πουρνάρι είναι μέν πάρα πολύ δυνατό (πολλές θερμίδες) ἔχει ὅμως ἔνα μεγάλο ἐλάττωμα. Πετά σπίθες πολλές, πράγμα ἐπικίνδυνο ἂν δέν είναι ἀσφαλισμένο μέσα σέ κλειστό χῶρο.

Τό κάρβουνο τῆς κουμαριᾶς είναι ραλακό, ἐλαφρύ, δηλαδή είναι φτωχό σέ θερμίδες καὶ ἔτοι είναι κατάλληλο γιά ὁρισμένες δουλειές, ὅπως τήν κατασκευή τῶν μεγάλων κουδουνιῶν (Μπίμπες).

Τό κάρβουνο ἀπό τό κλῆμα ἡ καὶ τή. σφάκα χρησιμοποιοῦσαν γιά τήν κατασκευή τῆς μπαρούτης.⁽²⁾

Σήμερα ἡ ἀγορά τῆς Ἀρφισσας καὶ γενικώτερα τῆς Φωκίδας τροφοδοτεῖται ἀπό περιοχές τῆς Θεσσαλονίκης καὶ Κοζάνης μέ ξυλοκάρβουνα.

Οσοι ὅμως ἥθελαν νά φτιάσουν κάρβουνα μόνοι τους ἔπρεπε νά ἀκολουθήσουν τήν παρακάτω διαδικασία.

Πρώτα ἔπρεπε νά κόψουν τά ἀπαιτούμενα ξύλα. Στή συνέχεια νά ἀνοίξουν ἔνα στρογγυλό λάκκο, βάθους 20 περίπου ἑκατοστῶν καί διαμέτρου ἐνός περίπου μέτρου. Οἱ διαστάσεις τοῦ λάκκου ἦταν συνάρτηση τῆς ποσότητας τῶν ξύλων. Γιά τό λάκκο πού ἀναφέραμε ἀπαιτοῦνται 100 μέ 200 κιλά ξύλα.

Κατόπιν τά ξύλα πού ἦταν κομμένα τά ἔχτιζαν γύρω-γύρω καί μέσα στόν λάκκο, σέ μορφή Ἰνδιάνικης Σκηνῆς - Πυραμίδα -, ἀφοῦ πρῶτα στόν πάτο ἔβαζαν τά ἀναγκαῖα προσανάμματα.

Τό μέσα μέρος τῆς ... σκηνῆς ἦταν κούφιο, κενό γιά τόν ἀερισμό (τροφοδοσία μέ ἀέρα).

Κατά τό χτίσιμο τοῦ σωροῦ αὐτοῦ ἔφηναν τρεῖς τρύπες ἀπ' τίς ὅποιες μποροῦσαν νά παρακολουθοῦν τό ἐσωτερικό τῆς "σκηνῆς". Αὐτές τίς τρύπες τίς ἔκλειναν μέ χῶμα.

Τώρα ἡλθε ἡ ὥρα γιά τή φωτιά. Ἀφοῦ μπεὶ ἡ φωτιά θά ἀρχίσουν σέ λίγο τά ξύλα νά "χαμηλώνουν" ἡ νά "πέφτουν", δεῖγμα ὅτι ὁ καρβουνιάρης ἔπρεπε νά ἀρχίσει τό χώσιμο τῆς πυραμίδας σιγά - σιγά ἀρχίζοντας ἀπό κάτω πρός τά ἐπάνω, μέχρις ὅτου καλυφθεῖ ὀλόκληρη αὐτή. Μέ τόν τρόπο αὐτό γίνεται ἡ ἀπομόνωση τῆς φωτιᾶς ἀπ' τό ἀναγκαῖο ὄξυγόνο καί τό σθύσιμο, στή συνέχεια, τῆς φωτιᾶς καί ἡ ἀποφυγή τῆς μετατροπῆς τοῦ σωροῦ τῶν ξύλων σέ στάχτη.

Ο καρβουνιάρης παρακολουθεῖ τήν ὅλη καύση ἀπ' τίς τρεῖς τρύπες πού είχε ἀφήσει καί κλείσει μέ χῶμα. Ανοίγει δηλαδή μία, παρακολουθεῖ τό ἐσωτερικό καί ἀμέσως τήν ξανακλείνει.

Σέ νηνεμία θά χρειασθούν 4 περίπου ὥρες γιά νά ὀλοκληρωθεῖ ἡ καύσις τῶν ξύλων. Μέ ἀέρα είναι, ἀν ὅχι ἀδύνατη, πολύ δύσκολη ἡ ὁμοιόμορφη καύσις τῶν ξύλων, γεγονός πού δέν ἐγγυάται καλή ποιότητα ξυλοκάρβουνου.

Σάν κρυώσει, ἔτοι χωμένο, σκεπασμένο μέ χῶμα, τό καμίνι, τό ξεχώνουν καί μαζεύουν τό ἔτοιμο πλέον κάρβουνο.

Τώρα ἀκολουθεῖ τό σάκκιασμα καί ἡ μεταφορά του στό σπίτι ἡ μαγαζί.

Μέ τήν εύκαιρια σημειώνω ὅτι σήμερα τό 1996, οἱ ἔμποροι ἀγοράζουν τό κάρβουνο ἐδῶ ἀπ' τούς καμινάρηδες τῆς Θεσσαλονίκης ἡ τῆς Κοζάνης μέ 100 - 120 δραχμές τό κιλό καί τό πωλοῦν στούς καταναλωτές μέ 170 δρχ.

Σήμερα ξυλοκάρβουνα θά ἀγοράσουν οἱ σιδεράδες, ἀλλά σέ μικρές ποσότητες ἀφοῦ ἡ ἡλεκτροκόλησις καὶ τά τόσα ἄλλα μέσα ἀχρήστεψαν τό κάρβουνο. Θά ἀγοράσουν οἱ κουδουνάδες γιά νά φτιάσουν τά ξακουσμένα Σαλωνίτικα κουδούνια, ἀλλά ποῦ θά βρεθοῦν πλέον οἱ ... κουδουνάδες; "Ολοὶ οἱ ἄλλοι χρησιμοποιοῦν πλέον τόν ἡλεκτρισμό καὶ ἐναπομένουν οἱ νοικοκυραῖοι πού θέλουν νά ψήσουν τό Πάσχα τόν ὄθελία τους.

Καί δῶ πού τά λέμε τί χρειάζεται τό κάρβουνο; Κάποιος εἶπε καί πολύ σωστά, ὅτι ὅταν πάσεις τό κάρβουνο ἔαν μέν εἶναι ἀναμμένο θά καεῖς! Εάν εἶναι σβυστό τότε θά μουντζουρωθεῖς!

Καί μέ τήν εύκαιρία ἃς σημειώσουμε μερικά ἄλλα πού ἔχουν εἰπωθεῖ γιά τά κάρβουνα.

α. Ἀνθρακες ὁ θησαυρός. Τούτη τή φράση τή λέμε ὅταν διαφεύδονται οἱ ἐλπίδες κάποιου.

Ἀνέκαθεν πίστευε ὁ λαός μας ὅτι ὑπάρχουν κρυμμένοι θησαυροί οἱ ὅποιοι φυλάγονται ἀπό στοιχειά καὶ μεγάλα φίδια, δράκοντες, τούς ὅποιους δῆμος μπορεῖ νά τούς πάρει αὐτός στόν ὅποιο ἀποκαλύφθηκε τό μυστικό, ἀλλά μέ την προϋπόθεση ὅτι τό μυστικό αὐτό δέν θά τό μάθει δεύτερος.

"Αν μαθευτεῖ, τότε ὁ χρυσός γίνεται κάρβουνα, ἀνθρακες.

β. Ἐνας γύφτος ἔφθασε στή στρούγκα τοῦ κουμπάρου του τοέλιγκα. Ἡταν Γενάρης. Ὁ Τσοπάνης ἔλειπε μέ τό κοπάδι του. Ὁ γύφτος μάταια προσπάθησε νά ζεσταθεῖ μέσα στά φουστάνια τῆς κουμπάρας. Ξύλιασε ἀπ' τό πολύ κρύο. Κάποτε, ἐπί τέλους ἔφθασε ὁ τοέλιγκας μέ τά χίλια πρόβατα του καὶ ἀφοῦ τά τακτοποίησε, μπῆκε στό κονάκι του κι' ἀμέσως ἀναψε φωτιά ὅπου καί ζεστάθηκε ὁ γύφτος, ὁ ὅποιος ἔκανε τήν ἐκτίμησή του: "Κάλλιο πέντε κάρβουνα πάρα χίλια πρόβατα", φράση πού τή λέμε ὅταν τό τσουχτερό κρύο, τό ξεροβόρι, μᾶς πηρουνιάζει.

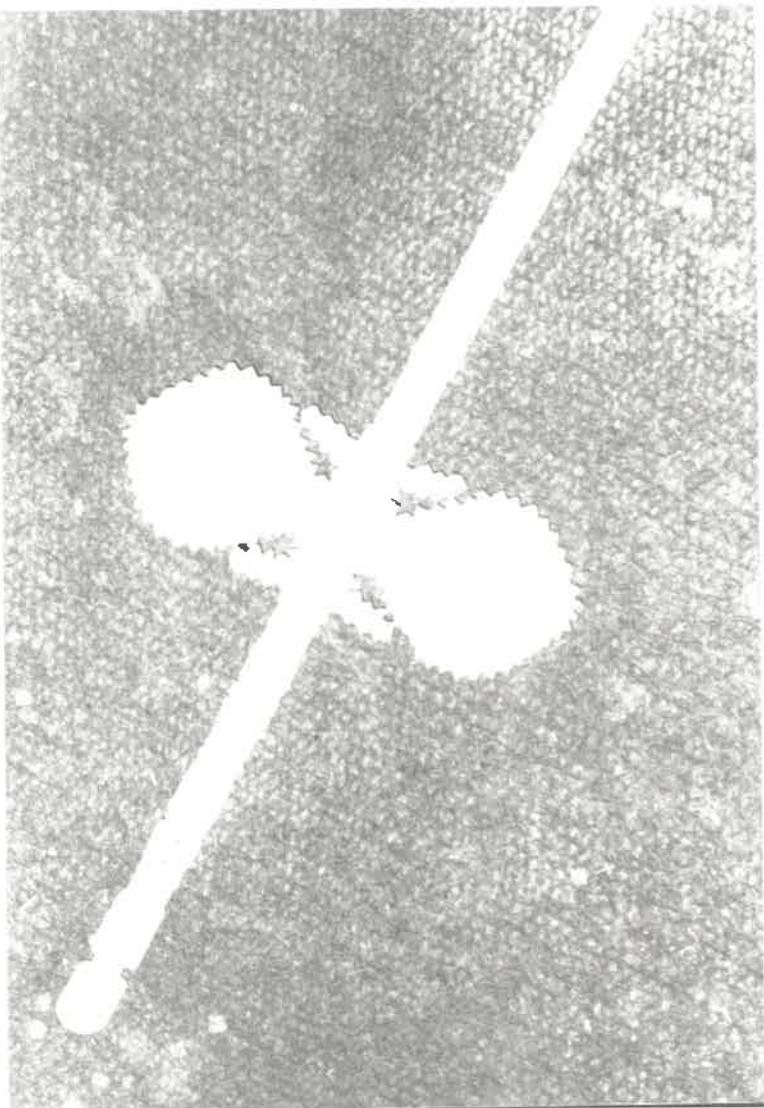
γ. Κάποτε, λέει, πήγαιναν ἔνα γύφτο νά τόν κάνουν βασιλῆα. Στό δρόμο πού πήγαιναν, πέρασαν ἀπό κάποιο δασωμένο μέρος ὅπου ἐκεῖ είχαν συγκεντρώσει ξύλα. Μόλις τά εἰδε ὁ γύφτος φώναξε: "Ε! ρέ! ξύλα ... γιά κάρβουνα Καί δῶ θυμᾶται κανείς τό ... "Δώδεκα Ἀποστόλοι ἦτανε, καθένας τόν πόνο του ἔκλαιγε".

ΣΗΜΕΙΩΣΙΣ:

1. Ξυλοκάρβουνο είναι αύτό που προέρχεται από ξύλο, άφοῦ καεῖ και δχι αύτό που προέρχεται από έξόρυξη, δέν είναι δηλαδή όρυκτό.
2. Βλέπε ΙΧΝΗΛΑΤΗ "Τό Μπαρούντι" στό περιοδικό "ΣΕΛΙΔΕΣ ΑΠ' ΤΗ ΦΩΚΙΔΑ" τεύχος 53. Σελίδα 13/1617.

ΑΠΟ ΤΑ ΕΚΘΕΜΑΤΑ ΤΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ ΜΑΣ

Πόκα κεντρική
ΑΙθουσα B' , Αριθ. 16

ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΕΣ ΚΑΛΛΙΕΡΓΕΙΕΣ

Από τό τεῦχος τοῦτο, παράλληλα μέ τά "ΦΘΙΝΟΝΤΑ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΑ" θά ἀσχοληθούμε μέ τίς "ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΕΣ ΚΑΛΛΙΕΡΓΕΙΕΣ", οι ὁποῖες θά ἀποτελέσουν τό τρίτο μέρος τῆς δῆλης προσπάθειας καταγραφῆς τῶν ἀσχολιῶν, ἐν γένει, τῶν κατοίκων τῆς περιοχῆς μας. Καί ἀρχίζουμε μέ τήν καλλιέργεια τῶν δημητριακῶν.

1. Η ΚΑΛΛΙΕΡΓΕΙΑ ΤΩΝ ΔΗΜΗΤΡΙΑΚΩΝ

τοῦ Γ.Ν. ΚΟΥΤΣΟΚΛΕΝΗ

1. ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

2. ΕΙΣΑΓΩΓΗ	18
3. Η ΣΠΟΡΑ	19
α. Προετοιμασία χωραφιοῦ	19
β. Προετοιμασία ἀλετριοῦ	20
γ. Ή σπορά	20
4. ΕΙΔΗ ΣΠΟΡΩΝ	23
5. Ο ΘΕΡΟΣ	24
α. Προετοιμασία γιά τόν θέρο	24
β. Θερισμός	25
γ. Δερμάτιασμα - Κουβάλημα	26
δ. Θημώνιασμα	27
ε. Γενικές παρατηρήσεις	28
6. ΤΟ ΑΛΩΝΣΜΑ	29
7. ΤΟ ΛΥΧΝΙΣΜΑ	29
8. ΣΤΑΧΥΟΛΟΓΗΜΑΤΑ	30

2. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Όταν δέν ύπηρχε ή πληθώρα ἀπ' τά άναγκαῖα γιά τήν διατροφή μιᾶς πολυμελοῦς οἰκογενείας - καὶ τότε ή μικρότερη ἔφτανε τά (5) ἄτομα - ὅπως ύπάρχει σήμερα, ὅταν ή ἐποτήμηη καὶ ή τεχνολογία βρισκόταν στά σπάργανα καὶ ὅταν μέ αλλα λόγια ή ἔξασφάλισις τοῦ ἐπούσιου ἦταν σοβαρή ύπόθεσις, τότε ο κάθε οἰκογενειάρχης φρόντιζε νά ἔξασφαλίσει τουλάχιστον τά τρία εὐλογημένα ἀπ' τήν ἐκκλησία ἀγαθά. Καί πρῶτα τόν "σίτον" - γιά τά ἄλλα θά γράψουμε στή συνέχεια. Ἐπρεπε νά παράγει τόσο σιτάρι, ὅσο θά τοῦ χρειαζόταν γιά ἔνα δόλοκληρο χρόνο, ξεπερνῶντας καὶ τίς δύσκολες μέρες πού είναι ἀνάμεσα στά "δύο ψωμιά", δηλαδή στίς δυό παραγωγές, γιά ὅλη τήν οἰκογένεια, ἄλλα καὶ τούς ἐργάτες πού τυχόν θά ἔθαζε γιά νά τελειώσει τίς διάφορες δουλειές του στή διάρκεια τοῦ χρόνου. Ἀκόμα ἐπρεπε νά ἔχει ἔξασφαλίσει καὶ τόν ἀπαιτούμενο σπόρο γιά τήν ἐπόμενη χρονιά.

Ἐνα ἄλλο πρόβλημα τοῦ οἰκογενειάρχη ἦταν ή ἔξασφάλισις τῶν ἀπαιτουμένων ζωοτροφῶν γιά τά βόδια του, τά μεταφορικά του ζῶα, ὅπως μουλάρια, ἄλογα καὶ γαϊδούρια καὶ γιά τά μαρτίνια του, τά δποια συνήθως περιορίζοντο σέ βίκο κυρίως.

Στήν περιοχή μας δέν ύπηρχαν μεγάλες ἐκτάσεις μέ πλούσια χώματα γιά νά μπορεῖ ο κάθε νοικοκύρης νά ἐπιλέξει τό τί καὶ σέ ποιό θά σπείρει. Ἀκόμα περιοριζόταν στά μισά του χωράφια, ἀφοῦ τ' ἄλλα μισά δέν μποροῦσε νά τά καλλιεργήσει, γιατί τ' ἄφηνε γιά ἀγρανάπαυση¹.

Στά ὁρεινά βέβαια οι δυνατότητες ἦταν ἀκόμα πιό δύσκολες καὶ γι' αὐτό ἀντί γιά σιτάρι ἐσπερναν καλαμπόκι καὶ ἔτρωγαν μπομπότα ἀντί γιά καθάριο ψωμί.

Ἄλλα καὶ οι νοικοκυραῖοι τῶν πεδινῶν δέν τά κατάφερναν νά συμπληρώσουν τίς ἀπαραίτητες ποσότητες, γι' αὐτό ξεκίνα-

1. Ιδιαίτερα στήν περιοχή ἀπό την Ἀρφισσα μέχρι τήν Ἀγία Εύθυμια, τήν όποια τότε ἐσπερναν μέχρι καὶ τήν τελευταία σπιθαμή, δέν είχε τό δικαίωμα ο ἴδιοκτήτης νά τή σπείρει κάθε χρόνο, γιατί ύπηρχε δουλεία νά τήν πουλᾶ ὡς χορτολίθαδο ἄλλος, τρίτος, γιατί είχε πάρει, λέει, τό δικαίωμα αὐτό ἀπ' τούς ... Τούρκους καὶ χρειάσθηκε ναρθεῖ ο Β' Παγκόσμιος πόλεμος καὶ νά γίνει πρόεδρος τῆς Κοινότητας Ἀγίου Γεωργίου ο Εύθυμιος Ν. Κουτσοκλένης ο δόποιος, σχεδόν δυναμικά, ἀπάλλαξε ὅλη τήν ἐκταση αὐτή ἀπ' τήν δουλεία.

γαν ἀπ' ἐδῶ καὶ πήγαιναν μέ τά ζῶα τους στή Λιθαδειά ἡ τή Λαμία γιά νά φέρουν σάν συμπλήρωμα ἑνα-δυό φορτώματα σιτάρι.

Ἄλλα ἄς προσπαθήσουμε νά περιγράψουμε, δχι τήν προσάθεια, ἀλλά τήν ἀγωνία, θά ἔλεγα, τῶν φαμελιάρηδων γιά τήν ἔξασφάλιση τοῦ ψωμιοῦ.

3. Η ΣΠΟΡΑ

a. Προετοιμασία χωραφιοῦ

Ἄπ' τόν Ιούλιο ἀκόμα, δηλαδή μόλις τελείωνε ὁ ἀλωνισμός, ὁ νοικοκύρης ἡ οἱ ἀνδρες τοῦ σπιτιοῦ, πρίν χαράξει ξεκίναγαν γιά τό χωράφι, μέ σκοπό νά τό ἀπαλλάξουν ἀπ' τά πολλά καὶ χονδρά ἀγκάθια πού είχαν φυτρώσει ἀπ' τόν προηγούμενο χρόνο. Αὐτά μόνο μέ στενό κασμά, τή "σκεπαρνιά" δηλαδή, ἥταν δυνατόν νά κοποῦν ἀπ' τή ρίζα. Ἡ δουλειά αὐτή ἄρχιζε μέ τό πρώτο φῶς καὶ τελείωνε ὅταν ὁ ἥλιος ἀνέβαινε ἑνα καλάρι καὶ δέν ἐπέτρεπε ἡ ζέστη νά σταθεῖ ὁ ἐργάτης ἄλλο καὶ νά δουλεύει ἔκει.

Ἄλλη δουλειά πού ἔπειτε νά γίνει ἥταν ἡ ἐπισκευή, ἡ ἀποκατάστασις τῶν πεζουλιῶν πού είχαν πέσει ἀπ' τίς καιρικές συνθῆκες ἡ ἀπ' τά ζῶα πού κυκλοφοροῦσαν ἔκει γιά ἑνα χρόνο.

Παλιγώτερα γιά τήν οἰκονόμιση καὶ ἐνός ἀκόμα τετραγωνικοῦ μέτρου μέ γόνιμο χῶμα δέν δίσταζαν νά μεταφέρουν τά πεζούλια λίγο πιό κάτω γιά νά ἐκμεταλλευτοῦν καὶ τήν τελευταία τοσπιά.

Ἐπίσης ἔκοβαν κάθε θάμνο πού είχε φυτρώσει ἡ μεγαλώσει μέσα, ὅπως σφάκες κ.λ.π.

Μέ τήν εὐκαιρία τής ἐπισκευῆς τῶν πεζουλιῶν γινότανε καὶ τό ξελιθάρισμα, δηλαδή τήν ἀπαλλαγή του ἀπ' τίς μεγάλες πέτρες πού θά είχε μέσα.

Τώρα τό χωράφι εἶναι ἔτοιμο νά δεχθεῖ τό σπόρο, χωρίς τό φόβο νά πέσει μέρος του σέ στράτες, σέ πέτρες, μέσα σέ ἀγκάθια, ἀλλά σέ χῶμα μαλακό καί γόνιμο γιά νά δώσει, ὅπως μᾶς λέει ὁ Εὐαγγελιστής Ματθαῖος (κεφ. ιγ') γιά νά ἀποδώσει τά ἀναμενόμενα, τά ποθούμενα.

Παράλληλα ὁ σπόρος πού εἶχε ἐπιλεγεῖ ἐπρεπε νά καθαρισθεῖ καί νά ἀπαλλαγεῖ ἀπ' τά διάφορα ζιζάνια, ὅπως ἥρα, βόγκολη κ.ἄ., ἀλλά καί ἀπό τούς ἀτροφικούς σπόρους τοῦ σιταριοῦ, οὕτως ὥστε ὁ σπόρος νά εἶναι πεντακάθαρος καί δυνατός. Ο καθαρισμός γινόταν ἡ μέ τό διάλεγμα τοῦ σπόρου σπυρί-σπυρί, ἀπ' τίς γυναικες ἡ μέ τό χειροκίνητο μηχάνημα, πού τό λέγανε τριέρι καί πού ἔνα μόνο τέτοιο θρισκόταν στήν περιοχή μας, στό Σερνικάκι.

6. Προετοιμασία ἀλετριοῦ.

Ἐδῶ πρέπει νά ποῦμε ὅτι τήν παληότερη ἐποχή πού τό δργωμα γινόταν μέ τό ξυλάλετρο, ὁ γεωργός ἐπρεπε νά εἶχε κάνει ὄλες τίς ἐργασίες πού ἀπαιτοῦσε ἡ κατασκευή ἡ ἡ ἐπιδιόρθωσις τοῦ παλιοῦ Ἡοίδιου ξυλάλετρου. Ἐπρεπε δηλαδή νά φροντίσει νά βρεῖ τά κατάλληλα ξύλα, ἀπό πλάτανο πού εἶχε τήν εὐχέρεια νά πελεκιέται εὔκολα καί νά εἶναι ἐλαφρό ἡ ἀπό κάποιο ἄλλο ξύλο, ὅπως τοῦ πουρναριοῦ, τοῦ ἔλατου ἡ τῆς ἀγριληᾶς καί νά ἔτοιμάσει τίς ζεῦλες, τό ζυγό, τό κουντούρι κ.λ.π. δηλαδή τό ξυλάλετρό του.

Ἀργότερα ὅταν τά βόδια μέ τό ξυλάλετρό τους ἀντικαταστάθηκαν μέ τ' ἄλογα ἡ τά μουλάρια μέ τό σιδερένιο ἀλέτρι, τότε ἡ μόνη φροντίδα τοῦ γεωργοῦ ἦταν νά ἐλέγξει τό ὄντι μόνο καί ἀν δέν ἦταν "γεμάτο", νά πάει στόν σιδερά νά τό ... γεμίσει. Καί περίμενε πότε ἐπί τέλους θαρθεῖ ἡ ὥρα πού ὁ οὐρανός καί ἡ γῆ θά γιορτάσουν καί φέτος, τό γάμο τους, πότε τό γονιμοποιό νερό θά ἀρχίσει νά ραίνει τό χῶμα.

γ. Ἡ σπορά

Ὀταν ἔφτανε ὁ Σεπτέμβρης ὄλοι κοιτοῦσαν τόν οὐρανό γιά νά δοῦν τά πρώτα συννεφάκια καί ὄλοι τους παρακαλοῦσαν νά ρίξει ὁ Θεός τήν πρώτη βροχούλα, τήν εὐλογία του, νά μοσχοβολίσει ὁ τόπος, νά ἀνασάνει ἡ γῆ καί νά ἀνοίξει τή

μήτρα της νά δεχθεί τό σπόρο καί νά τόν γονιμοποιήσει.

“Ψιλή-ψιλή βροχούλα ποτίζει τό χωράφι
κι ή κάθε μά της στάλα είν’ ἀκριθό χρυσάφι”.

Λέει ό ποιητής γιά τήν περίσταση.

“Αν ό καιρός ήταν καλός,
εύνοϊκός δηλαδή, περίμεναν νά
χορτάσει ή γη νερό καί ἐπειτα νά
ξεκινήσουν τή σπορά. Αν ήταν
ξερικός ξεκίναγαν ὅσο τό δυνατό
ἀργότερα μποροῦσαν, λαμβάνο-
ντας ὑπόψη τους τό πόσος χρόνος
θά χρειαζόταν γιά νά τελειώσουν.
Πάντως ... ”Οκτώβριο δέν ἔσπει-
ρες, ὀκτώ σωρούς δέν κάνεις”,
λέγανε οι παλιοί.

Οι ‘Αγιαθυμιῶτες πού εἶχαν
μόνο σκαλιστά καί ἐπρεπε νά τά
σκάψουν μόνο μέ τό ξινάρι, ἀφοῦ
ἀλέτρι δέν χωροῦσε, καί ἀφοῦ
αὐτά ἀρχίζαν ἀπ’ τήν
Καμιώτισσα, ἀπ’ τή θάλασσα

δηλαδή τῆς Ἰτιᾶς καί τελείωναν ἔξω ἀπ’ τίς Καροῦτες, ἀρχί-
ζαν, ἔθρεχε δέν ἔθρεχε, ἀμέσως μετά τοῦ Σταυροῦ (14
Σεπτεμβρίου).

“Αν ἡ ἔκτασις γιά τή σπορά ήταν ἀνοικτή καί ἐπέτρεπε τή
χρήση ζευγαριοῦ, τότε χρησιμοποιοῦσαν τό ἀλέτρι, τό δόποιο
ὅμως ἥθελε ἀπό κοντά γυναικες μέ τσαπά νά τό σκαλίσουν,
δηλαδή νά ισοπεδώσουν τίς αὐλακιές καί νά σπάσουν τίς
μπλάνες, τούς σβώλους δηλαδή. Αν ὅμως οι ἔκτασεις ήταν
μικρές καί κλειστές “σκοῦλες”, δημοσίευτες, τότε χρησι-
μοποιοῦσαν μόνο τό ξινάρι.

Τό πρωΐ ξεκινοῦσαν μέ τό ζωό φορτωμένο μέ τό ἀλέτρι, ἀν
θά χρησιμοποιοῦσαν τέτοιο καί μέ τόν σπόρο καί πήγαιναν
χαράματα στό χωράφι.

Τό σπάρσιμο θέλει τέχνη. Δέν εἶναι εὔκολη δουλειά, γι’
αὐτό ἀρκετές φορές βλέπουμε τούς ἄπειρους νά φωνάζουν
κάποιον ἔμπειρο σπορέα νά τούς ρίξει τό σπόρο. Ο σπορέας

ξεχώριζε μέ τά μάτια του τό κομμάτι τῆς γῆς στό όποιο θά ἔριχνε τόν σπόρο. Τή "σποριά" δηλαδή καί μέ μεθοδικότητα ἔριχνε τό σπόρο προσέχοντας αύτός νά μήν πέσει πυκνά, ἀλλά ούτε καί ἀραιά. Τό μέγεθος τῆς σποριᾶς καθοριζόταν ἀπ' τό πόσοι κασράδες θά ἔσκαβαν κι ἀπ' τή μορφολογία τοῦ ἔδαφους. Μόλις σκάβαν τήν πρώτη σποριά, ἡ τήν ὄργωνανε, ἔσπερναν καί ἀπό κοντά ἔσκαβαν τή δεύτερη, τήν τρίτη κ.ο.κ. Ἐτσι δέν ἐπέτρεπαν στά μυρμήγκια νά τούς πάρουν τό σπόρο. Κατά τίς 10 ἡ ὥρα καί μόλις τελείωνε ἡ σποριά, καθόντουσαν γιά κολατσιό, νά φᾶνε καί προπαντός νά ξερουδιάσουν τά χέρια τους. Μόλις τελείωνε τό κολατσιό ξεκινοῦσαν καί πάλι καί περίμεναν ναρθεὶ ξανά τό δειλινό, δηλαδή γύρω στίς 2 ἡ ὥρα τό ἀπόγευμα γιά νά ξανακαθίσουν νά φᾶνε καί προπαντός νά ξεκουρασθοῦν λίγο, νά πάρουν μιά ἀνάσα γιά νά ξανασηκωθοῦν καί συνεχίσουν μέχρι τίς 5 καί πολλές φορές μέχρι τίς 6 τό βράδυ.

Ἡ δουλειά αύτή συνεχιζόταν ὅπωσδήποτε μέχρι στίς 14 Νοεμβρίου, ἀφοῦ ὁ λαός θέλει τόν "Ἄγιο Φίλιππα ν' ἀποκρεύει κι αύτός στό χωράφι. "Κι ὁ φτωχός ὁ Φίλιππας στό χωράφ' ἀπόκρευε", λέει ὁ λαός μας.

Στίς 21 Νοεμβρίου γιορτάζεται ἡ Παναγία ἡ Μεσοσπορίτισσα (τά Εἰσόδια τῆς Θεοτόκου). Τή λένε ἔτσι γιατί ἡ ἡμέρα αύτή είναι ἀφιερωμένη στούς γεωργούς. Κρατοῦσαν τήν ἀργία Τῆς καί συνήθιζαν νά βράζουν στόν ἴδιο τέντζερη ἀπ' ὅλους τούς σπόρους μαζί ἥτοι στάρι, καλαμπόκι, ρεθύθια, φακές, φασόλια, δηλαδή ἔκαναν τήν πανσερμία τῶν ἀρχαίων. Πίστευαν ἀκόμα ὅτι τήν περίοδο αύτή ἐπρεπε τό γένημά τους νά είναι χωριούμενό σέ τρία μέρη. Τό ἔνα μέρος νά είναι φαγωμένο, τό ἄλλο σπαρρένο καί τό τρίτο στό ἀμπάρι γιά τίς ἀνάγκες τῆς ὑπόλοιπῆς χρονιᾶς.

"Ομως κανονικά ἡ σπορά ἐπρεπε νά τελειώσει τοῦ 'Ἄγιου Ἀνδρέα (30 Νοεμβρίου) καί ὅχι πέρα ἀπ' αύτή γιατί ... "τοῦ 'Ἀντριός διαβαίνοντας κι ἡ πούλια βασιλεύοντας, οὔτε τσοπάνης στά βουνά, οὔτε ζευγάς στόν κάμπο".

'Από δῶ καί πέρα ὅλοι εὔχονται νά πάει καλά ὁ καιρός. Νά βρέξει ὅταν χρειάζεται, γιατί "ἄν ρίξει ὁ Μάρτης δυό νερά κι 'Απρίλης ἄλλο ἔνα, χαρά σ' αὐτόν τόν γεωργό ποῦχει πολλά

σπαρμένα". Άκομα εύχονται καί προσεύχονται νά μή φυσήξει λίθιας "πάνω στό γάλα", δηλαδή τήν ώρα που ψωμώνει ο σπόρος.

Τήν άνοιξη αύτοί που διέθεταν χέρια - έργατικά - πήγαιναν στά χωράφια τους καί βοτάνιζαν, δηλαδή προσπαθοῦσαν νά άπαλλάξουν τό σιτάρι απ' τά διάφορα ζιζάνια. Σήμερα αύτοί που σπέρνουν, στούς κάρπους, χρησιμοποιοῦν διάφορα ζιζανιοκτόνα καί όχι έργατικά χέρια.

Συχνά ό όγροτης έπισκεπτόταν τά σπαρτά του γιά νά δει τήν πορεία τῆς σπαρμουσδιᾶς του κι εύχαριστιόταν ἂν όλα πήγαιναν καλά ή ἐπεφτε τοῦ θανατᾶ ὅταν κάτι στράβωνε.

"Ας μήν ξεχνάμε ὅτι ό όγροτης ἔχει ἔνα έργοστάσιο ... ξεσκέπαστο καί ἐκτεθειμένο 365 μέρες τό χρόνο. Καί γιά νά παράγει κάτι πρέπει καί οι 365 νά είναι εύνοϊκές.

4. ΕΙΔΗ ΣΠΟΡΩΝ

Οι όγρότες τῆς περιοχῆς μας χρησιμοποιοῦσαν τά παρακάτω είδη σπόρων. Δέν είχαν τότε οι ἐποτήμονες θρεῖτά ύθριδια κ.λ.π.

'Απ' τό σιτάρι είχαμε:

- α. Γκορέϊκο
- β. Ντεβέτα
- γ. Θαλάσσα
- δ. Μαυραγάνικο
- ε. Κεντράδι
- στ. Ἐρέτρια
- ζ. Καμπέρα
- η. Μεϊντάνα
- θ. Βολαχόσταρο
- ι. Τετραμήνι
- ια. Κουαντέρα
- ιβ. ρ'σάς

'Απ' τό κριθάρι είχαμε δύο
βασικούς τύπους:

- α. Τό Ξαγκώνι (δηλαδή τό ἔξαγκωνο).

6. Τό Ἀλογοκρίθι.

Ἄπ' τό καλαμπόκι ἡταν ἔνας τύπος, γιατί τότε δέν εἶχαν ἐφευρεθεῖ τά ύθριδια κ.λ.π.

5. Ο ΘΕΡΟΣ

a. Προετοιμασία γιά τόν θέρο

Θέρος, τρύγος, πόλεμος ἔλεγε ὁ λαός μας γιά νά τονίσει ὅτι ἡ δῆλη διαδικασία γιά τόν θέρο είναι μεγάλη, ὅση κι αὐτή ἐνός πολέμου.

“Οταν πλησίαζε ἡ ὥρα τοῦ θερισμοῦ ὁ Πρόεδρος τῆς Κοινότητος καθόριζε ποιά μέρα θά ἀνεβοῦν οἱ χωριανοί καὶ μέ προσωπική ἐργασία θά διευθετήσουν τούς δρόμους πού ὁδηγοῦν ἀπ' τ' ἀλώνια μέχρι τά χωράφια. Τούς δρόμους αὐτούς θά τούς περνοῦσαν φορτωμένα τά ζῶα μέ ἔξ (6), τουλάχιστον, δεμάτια σιταριοῦ καὶ ἔπρεπε νά πατιοῦνται καλά γιά νά μήν ἔχουμε στραβοπατήματα, ἀλλά καὶ νά μήν ὑπάρχουν δίπλα του θάμνοι ἡ δένδρα πού ὅχι μόνο θά ἐμπόδιζαν τά φορτωμένα ζῶα νά περνοῦν ἀνετα, ἀλλά, προπαντός νά μήν τρίθουν τά στάχυα, ἀπ' τά δεμάτια. Ἐπιδιόρθωναν δηλαδή

σκαλιά, ὅπου
ὑ π Ἡ ρ χ α ν
τ ἐ τ ο ι α ,
πετοῦσαν τίς
μ ε γ ἄ λ ε σ
πέτρες καὶ
ἔκοβαν τά κλα-
ριά πού θά
ἐμπόδιζαν ἡ θά
ἔτριβαν τά
δεμάτια.

Ἄλλη δουλειά ἡταν ἡ κατασκευή τῶν δεματικῶν. Τά δεματικά ἡταν ἔνα εἶδος χονδροῦ σχοινιοῦ, φτιαγμένο ἀπό σίκαλη (θρίζα). Κάθε χρόνο ὁ γεωργός διάλεγε ἔνα παχύ μέρος σέ κάποιο χωράφι του καὶ κεῖ ἔσπερνε σίκαλη. Ἡ ἔκτασις πού τοῦ ἡταν ἀναγκαῖα γιά νά σπείρει τή σίκαλη πού τοῦ χρειαζόταν γιά μιά καλή σοδειά σιταριοῦ ἡταν $20-30\mu^2$. Αὐτή τή σίκα-

λη τήν ἔθγαζαν ἀπ' τή ρίζα καί δέν τήν ἔκοθαν μέ τό δρεπάνι γιά νά κερδίσουν λίγο ἀκόμα μάκρος, τήν ἔκαναν δεματάκια καί τήν πήγαιναν στό σπίτι. Τώρα, σέ πρώτη εύκαιρια τοῦ γεωργοῦ, αὐτός ἐπαιρνε μιά χούφτα, γύρω στά δέκα κλωνιά σίκαλης ἀπό τό ἔνα χέρι καί ἄλλα τόσα ἀπ' τό ἄλλο, ἔσμιγε τίς κορυφές της, ἀφοῦ πρῶτα είχε πάρει τόν καρπό, καί στή συνέχεια ἔστριβε τή μιά φορά τό ἔνα μέρος, κρατῶντας τό ἄλλο μέ τή μασχάλη του καί τήν ἄλλη τό ἄλλο καί τελικά αὐτά στριμένα γινόντουσαν τό δεματικό, μέ τό ὅποιο δένανε τά δεμάτια.

Ἄν ἡ σίκαλη πού θά χρησιμοποιοῦσαν δέν ἤταν χλωρή τήν ἔθαζαν γιά μερικές ἡμέρες στό νερό καί ἔτοι κατάφερναν νά μή σπάζει αὐτή ὅταν τήν ἔστριβαν. Γιά νά μή σπάζουν καί τά δεματικά ὅταν ἔδεναν τά δεμάτια τά κρατοῦσαν βρεγμένα μέσα σέ λινάτοες.

8. Ὁ θερισμός

Τά στάχυα ἔγειραν γιατί ψώμωσαν καί ἔτοι δείχνουν τή μεγάλη μετριοφροσύνη πού πρέπει νάχει ὅποιος ἔχει ... μυαλό στό κεφάλι του. Χαρά Θεοῦ είναι νά βλέπει ὁ γεωργός τόν κυματισμό πού κάνουν τά σπαρτά στό πρῶτο ἀεράκι. Σωστή χρυσή θάλασσα.

Ἄλλοι λένε ὅτι σκύθουν τό κεφάλι τους γιατί περιμένουν τόν δήμιο νά τούς τό κόψει.

Οσο πλησιάζει ὁ καρός γιά τό θερισμό τόσο καί πιό συχνά ἐπισκέπτεται ὁ ἀγρότης τά χωράφια του γιά νά δεῖ πότε θά ξηραθοῦν οἱ κόμποι τῆς καλαμιᾶς καί τρίβει στήν παλάμη του ἔνα στάχυ γιά νά θεβαιωθεῖ ὅτι ξηράθηκε ὁ καρπός καί ἥλθε ἡ ὥρα τοῦ θερισμοῦ.

Τώρα ὅλα είναι ἔτοιμα γιά νά ἀρχίσει ὁ θέρος. Νοικοκυραῖοι, ἐργάτες, ζῶα, δρόμοι κι ἀλώνια καί δρεπάνια, ὅλα είναι ἔτοιμα νά μποῦν στόν μεγάλο ἀγώνα, σάν θά ἀποφασισθεῖ ἡ ἡμέρα πού θ' ἀρχίσει ὁ θέρος.

Νύχτα ἀκόμα ξεκινοῦν ὅλοι μικροί - μεγάλοι, ἄνδρες, γυναῖκες - εἴπαμε θέρος, τρύγος, πόλεμος - γιά νά βρεθοῦν στό χωράφι κι ἀρχίσουν τό θέρο μέ τό πρῶτο φῶς.

Τό θέρισμα τό ἔκαναν συνήθως οἱ γυναῖκες ἐνῶ οἱ ἄνδρες είχαν σάν κύρια ἀσχολία τό δεμάτιασμα.

Βιάζονται γιατί σάν ό ἥλιος ἀνέθει μιά-δυσό βουκέντρες, ἀρχίζει ό καύσωνας πού δυσκολεύει πολύ τή δουλειά.

Μέ τό δρεπάνι ξεχωρίζεται ό ἀριθμός τῶν καλαμιῶν πού χωρᾶ τό χέρι καί μόλις τό ἀριστερό χουφτώσει τή "χεράδα" τό δεξί πού κρατᾶ τό δρεπάνι κόβει τή χεράδα. Τήν ἀφήνει κάτω, πάντα μέ τά στάχυα στήν ἴδια κατεύθυνση. Μέ 5-6 χεράδες γίνεται τό "χερόβολο". Τό πρῶτο χερόβολο τό δένει ό θεριστής μέ 2-3 κλωνιά καλαμιᾶς. Πάνω σ' αὐτό θά μποῦν ἄλλα δύο, πάντα μέ τά στάχυα πρός τά μέσα καί τό δεμάτι εἶναι ἔτοιμο γιά δέσιμο.

"Ἐτσι μεθοδικά προχωρεῖ ό θεριστής στόν "ὅργο" του, δηλαδή ὅτόν τομέα πού ἔχει ἀναλάβει μέχρι νά βγοῦν στήν ἄλλη ἄκρη τῆς πεζούλας. Ἐδῶ τούς περιμένει νερό γιά τίς γυναῖκες καί ἡ τσίτσα μέ τό κρασί γιά τούς ἄνδρες. Μιά ἀνάσα καί πάλι ξεκίνημα γιά τόν καινούργιο ὅργο..."

γ. Δεμάτιασμα - κουβάλημα

Πίσω ἀπ' τούς θεριστάδες ἔρχονται αὐτοί πού παίρνουν τά χερόβολα, τά κάνουν "λειμάρια" καί στή συνέχεια τά τρία λειμάρια τά ἐνώνουν, κατά τρόπο πού κανένα στάχυ νά μή φαίνεται καί φτιάχνουν τό δεμάτι. Τό δεμάτι τό ἔδεναν μέ τό δεματικό τό ὅποιο περιγράψαμε πιό πάνω.

Μόλις γινόντουσαν τόσες ἔξαρδες δεματιῶν δσα καί τά διαθέσιμα μεταφορικά ζῶα, τά φόρτωναν, γιατί τρία λειμάρια κάνουν ἔνα δεμάτι καί τρία δεμάτια ἔνα "πλευρό", δηλαδή μισό φόρτωμα. Σάν ἔφταναν τά φορτώματα στ' ἄλλωνι, ξεφόρτωναν τά ζῶα στή θέση πού θά γινόταν ἡ θημωνιά.

Μετά τό ξεφόρτωμα τῶν δεματιῶν ό κουβαλητής πότιζε τά ζῶα, ἔπαιρνε φρέσκο νερό καί ξεκινοῦσε γιά τό χωράφι, ὅπου τόν περίμεναν καινούργια δεμάτια γιά μεταφορά.

Μόλις, ὅπως εἶπαμε, ό ἥλιος ἀνέθαινε μιά-δυσό βουκέντρες καί δέν ἐπέτρεπε ἄλλο στούς δουλευτάδες νά ἐργάζονται, αὐτοί ἔτρεχαν νά βροῦν λίγο ἵσκιο κάτω ἀπό σκίνα ἡ καί μεγαλύτερα δένδρα ὅπως γκορτσές, πουρναριές κ.ἄ. Εὔκαιρια γιά φαγητό. Ἀπαραίτητο συμπλήρωμα τοῦ φαγητοῦ ἦταν ἡ ἀλιάδα (σκορδαλιά) μέ μπόλικο σκόρδο καί ξύδι γιατί τή θεωροῦσαν πολύ δροσιστική.

Μόλις περνοῦσε ὁ μεσημεριανός μεγάλος καύσωνας, γύρω στίς 5, ξετρύπωναν πάλι ἀπ' τούς ἵσκιους τους και ξανάρχιζαν τόν θέρο.

“Οταν τό χωράφι ἦταν μεγάλο, τίς περισσότερες φορές, οἱ ἐργάτες κοιμόντουσαν ἐκεῖ, στό χωράφι, γιατί ἀπ' τή μιά ἦταν πολύ κουραστικό νά πηγαίνονται και ἀπ' τήν ἄλλη ἔπρεπε νά ἐκμεταλλευτοῦν τή δροσιά τῆς νύχτας και νά θερίσουν ὅσο τούς βοηθοῦσε τό λίγο φῶς και τό φεγγάρι. Τήν αὐγή ἡ Πούλια κι ὁ Αύγερινός εἰδοποιοῦσαν τούς θεριστάδες δτι ἤλθε ἡ ὥρα νά ξυπνήσουν και νά ἀρχίσουν τή δουλειά. Τό νυχτοθέρι βοηθοῦσε πολύ και γι' αὐτό ἔλεγαν τό: “Οσο βοηθάει ἡ νύχτα και ἡ αὐγή δέν βοηθάει οὔτε ὁ ἀδελφός οὔτε ἡ ἀδελφή”.

“Οταν τελείωνε τό χωράφι ἄφηναν τό “ἀποθέρι”, δηλαδή μερικά στάχυα ἀθέριστα γιά νά τά βροῦν τά ... πουλιά τοῦ Θεοῦ ἡ οἱ σταχομαζῶστρες.

“Οπως φαίνεται, ὅλες οἱ δουλειές γιά νά θερισθεῖ, νά δεματιαστεῖ και νά κουβαληθεῖ ἡ σοδειά στό ἄλλονι ἦταν πολύ κουραστικές και γι' αὐτό ὁ σοφός λαός μας ἔλεγε: “Θές, θέριζε και δένε, θές δένε και κουβάλαγε”. Δηλαδή δτι και νά κάνεις είναι κουραστικό. Ο λόγος αὐτός ύποχρέωνε τούς γεωργούς νά ἄλληλοβοηθοῦνται μέ σκοπό νά τούς πέφτει πό ἐλαφρά ἡ δουλειά.

δ. Τό Θημώνιασμα

Τό Θημώνιασμα γινότανε στό ἄλλονι, σέ χῶρο πού τόν ἐδικαιοῦτο κάθε χωριανός, χωρίς νά μπορεῖ ἄλλος νά θημωνιάσει ἐκεῖ και ἀς μήν ἦταν ἴδιοκτησία κανενός παρά τοῦ χωριοῦ, τῆς κοινότητας δηλαδή.

‘Η θημωνιά είχε σχῆμα τριγωνικοῦ πρίσματος. Κατέληγε σέ μιά σειρά ἀπό ἔνα δεμάτι και ξεκίναγε ἀπό τόσες σειρές δεματιῶν ἀνάλογα μέ τόν ἀριθμό τους πού θά θημωνιάζόντουσαν. “Οση τέχνη ἥθελε τό δεμάτιασμα γιά νά μή φαίνεται κανένα στάχυ ἔξω, ἄλλη τόση ἥθελε και τό θημώνιασμα. Έτοι κατόρθωναν νά κρύψουν τά στάχυα γιά νά μήν τά βρίσκουν τά σπουργίτια, πού κατά ἐκατοντάδες πέφτουν αὐτές τίς ἡμέρες και μέχρι τόν ἄλωνισμό, στ' ἄλωνια, γιά νά βροῦν

ἀφθονη τροφή.

Καί πάλι, καλοῦ-κακοῦ, στέριωναν πάνω τους καί σκιάχτρα ἡ τσακατοῦρες, μέ τήν ἐλπίδα νά ξεγελάσουν αὐτά τά πανέξυπνα πουλιά.

Ἐάν τό γένημα δέν ἔταν γιά ἀλώνισμα, ἀλλά προοριζόταν γιά σανό - ζωοτροφή - τότε τό πήγαιναν κατευθείαν στόν ἄχερώνα καί θημώνιαζαν τά δεμάτια ἐκεῖ στή μέση γιά νά σκεπασθοῦν στή συνέχεια μέ ἄχυρο καί τοῦτο γιά νά τό προφυλάξουν ἀπ' τά ποντίκια πού ψάχνουν γιά καρπό.

ε. Γενικές παρατηρήσεις

Στήν περιοχή μας δέν είχαμε ιδιαίτερες ἐκδηλώσεις, γιορτέςς ἥ ἄλλα ἔθιμα σχετικά μέ τόν θέρο, ὅπως σέ ἄλλες περιοχές. Δέν είχαμε εἰδικούς χώρους καί οὔτε κυνηγοῦσαν τό ... λαγό ὅπως στήν Κυνουρία, στήν Κύπρο, στή Λέσβο καί ἄλλοῦ. Μόνο λίγα καλοπλεγμένα, σέ δμορφα σχέδια, στάχυα κρεμοῦσαν σέ κάποιο δοκάρι τῆς σκεπῆς ἥ σέ κάποιο σημεῖο τοῦ τοίχου περισσότερο γιά στολίδι παρά γιά ... γούρι.

Οι παροιμίες σχετικές μέ τό θερισμό πολλές, ἀλλά ἔταν πολύ χαρακτηριστικές ὅπως:

-Θέρος, τρύγος, πόλεμος, πού δηλώνει μεγάλη καί συνολική προσπάθεια.

-”Ο, τι σπείρεις, θά θερίσεις. Δηλώνει ὅτι οι ἀπολαβές σου είναι ἀνάλογες μέ τήν ἐργασία σου, μέ τίς προσπάθειές σου.

-’Απ’ τό θέρο ὡς τίς ἑλιές δέν ἀπολείπουν οι δουλειές. Θέλει νά τονίσει ὅτι ὁ ἀγρότης πρέπει νά προσπαθεῖ συνεχῶς.

-Θέλεις θέριζε καί δένε, θέλεις δένε καί κουθάλα. Εἶναι κάτι σάν τό ”έμπρος βαθύ καί πίσω ρέμα”. Πρόκειται δηλαδή γιά δίλημμα.

-Σά δέ μπορεῖς νά θερίσεις, βγάλε ρόβι. Δηλαδή, ἀφοῦ δέν μπορεῖς τά εὔκολα καταπιάσου μέ τά δύσκολα.

-Καί γώ κακά χερόβολα καί σύ κακά δεμάτια πού θέλει νά πεῖ ὅτι ἂν οι μονάδες είναι καλές θάναι καί τό σύνολο καλό καί τό ἀντίθετο κι ἀκόμα ὅτι ἥ ἀλληλεξάρτησις πρέπει νά είναι σωστή, κανονική.

6. ΤΟ ΑΛΩΝΙΣΜΑ¹

Όταν τελικά γινόταν ἡ συμφωνία τοῦ χωριοῦ μέ τόν βαλμᾶ - τούτη περιελάμβανε τό μέ πόσο γιόμορο θά ἐργασθεῖ αὐτός, τό χρόνο πού θά ἄρχιζε τό ἀλώνισμα, ἀλλά καὶ τά ἄλογα πού θά διέθετε - ἄρχιζε καὶ ὁ καθαρισμός τοῦ ἀλωνιοῦ ἀπ' τ' ἀγριόχορτα πού εἶχε μέσα.

Συνήθως τά ἀλώνια ἥταν γκαλντεριμωμένα καὶ δέν ἥθελαν ἄλλη προετοιμασία.

Ἡ σειρά τοῦ ἀλωνίσματος καθορίζοτανε ἀπ' τούς

χωριανούς, ἀφοῦ λάμβαναν ὑπόψη τους τίς ἀνάγκες τοῦ καθενός καὶ τό ποιός ἔφερε πρῶτος δεμάτια ἀπ' τόν ἄλλον στό θημωνοστάσι. Προτιμούσαν δημος νά ἀλωνισθοῦν πρῶτα οἱ θημωνιές πού ἐμπόδιζαν τόν ἀπολύτως ἀπαραίτητο ἀέρα γιά τό λίχνισμα.

Αὔτος πού εἶχε σειρά γιά νά ἀλωνίσει "ἔστρωνε" τά δεμάτια στό ἀλώνι, δηλαδή τά τοποθετοῦσε ὅρθια τό ἔνα δίπλα στό ἄλλο, ἀρχίζοντας ἀπό μέσα πρός τά ἔξω, μέ προσοχή καὶ τέχνη γιά νά είναι τό ἀλώνισμα πό εὔκολο καὶ πό καλό καὶ τούς ἔκοβε τά δεμάτικά.

Τώρα ἥλθε ἡ ὥρα νά μποῦν τ' ἄλογα², ὁ ἀριθμός τῶν δποίων ἥταν ἀνάλογος μέ τά στρωμένα δεμάτια καὶ ἀφοῦ αὐτά ἔλιων τήν καλαμιά καὶ ἔτριβαν τά στάχυα, γυρίζοντας γύρω γύρω στόν στρούγυρο, πότε δεξιά καὶ πότε ἀριστερά, ἄρχιζε ὁ μεγάλη τυραγνία τοῦ ἀγρότη.

7. ΤΟ ΛΙΧΝΙΣΜΑ

Μέ τή θοήθεια φίλων καὶ συγγενῶν αὐτό τό "λειῶμα" τό μετέτρεπαν σέ "λαρνί", δηλαδή σέ ἔνα μακρόστενο σωρό πού νά ἔχει κατεύθυνση αὐτή πού θά είχε καὶ ὁ ἀέρας δταν κάποτε

αὐτός θά φυσοῦσε. Μόλις δέ ἀρχίζε νά φυσᾶ, ἔστω καί γιά λίγο καί αὐτό γινότανε τό καταμεσήμερο καί τίς ἀπογευματινές ὁρες, ἀρχίζε τό λίχνισμα, δηλαδή ὁ διαχωρισμός τοῦ σπόρου ἀπ' τόν κουρνιαχτό, τόν μπουχό καί τό πολύ ψιλό ἄχυρο, μέ τή βοήθεια τοῦ "καρπολογιοῦ". Καί δῶ χρειαζόταν τέχνη. Ἐπρεπε νά γεμίσει τό καρπολόγι, νά τό σηκώσει ψηλά καί ν' ἀφήσει νά πέσει σιγάσιγά αὐτό τό μίγμα γιά νά δώσει τίγν εύκαιρια στόν ἀέρα νά παρασύρει τό ψιλό ἄχυρο καί τόν μπουχό - ἀπ' ἐδῶ θγαίνει τό "ἔγινε μπουχός", δηλαδή ἔξαφανίστηκε, χάθηκε - ἐνῶ ὁ σπόρος σάν βαρύτερος νά πέσει

ἴσια κάτω.

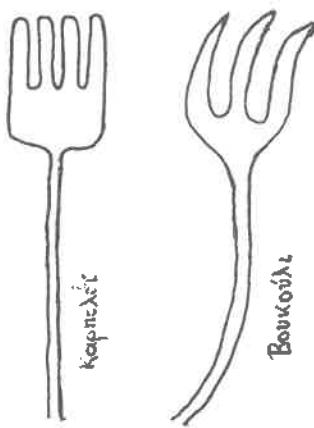
Σάν τελείωνε ὅλο τό λαμνί ξανάρχιζαν ἀπ' τίγν ἀρχή γιά δεύτερη, ίσως καί τρίτη φορά γιά νά μείνει στό τέλος ὃσο γίνεται πιό καθαρός ὁ σπόρος.

Βέβαια δέν χρειάζεται νά είπωθεὶ ὅτι τό ἄχυρο τό εῖχαν παραμερίσει μέ τά βουκούλια τους πρίν φτιάσουν τό λαμνί καί τό εῖχαν μεταφέρει στόν ἀχερῶνα τους, βάζοντάς το μέσα στά ἔργαθα γιά ζωοτροφή, τίς ὁρες πού δέν φυσοῦσε ἀέρας.

Τώρα ἀρχίζει ἡ χαρά τοῦ γεωργοῦ. Τώρα χαμογελᾶνε καί τά μουστάκια του καί ξεχνᾶ κάθε κούραση καί κάθε ἀγωνία. Γίνεται ἡ συγκέντρωσις τοῦ γενίματος, ἀκολουθεῖ τό μέτρημα γιά νά πάρει ὁ βαλμᾶς τό γιόμορό του καί τό ὑπόλοιπο, τό δικό του, τό σάκκιαζαν καί τό μετέφεραν στό σπίτι. Ἐάν ὁ σπόρος θεωρεῖτο ὅτι ἥταν ἀρκετά ξηρός τότε τόν ἀδειαζαν στό ἀμπάρι τους. "Αν εῖχαν ὑποψία ὅτι ὁ σπόρος εἶχε κάποια ὑγρασία, τότε τόν ἄπλωναν στόν ἥλιο νά ξεραθεῖ καλά καί τόν ἔβαζαν μετά στό ἀμπάρι.

8. ΣΤΑΧΥΟΛΟΓΗΜΑΤΑ

Πρέπει νά είπωθεὶ ὅτι τό ἀλώνισμα τῶν θημωνιῶν τοῦ χωριοῦ κρατοῦσε ἀνάλογα μέ τή σοδειά, τόν ἀριθμό τῶν

ἀλόγων πού ἀλωνίζανε καὶ ἴδιαίτερα ἀπ' τό πότε καὶ πόσο θά φυσοῦσε ὁ ἀπαραίτητος ἄνεμος.

Τό μέτρημα τοῦ γενήματος γινόταν μέ τό "κοιλό". Ἐδῶ δταν λέμε κοιλό ἐννοοῦμε τό τούρκικο πού ἰσοδυναμεῖ μέ 25 ὀκάδες. Σέ ἄλλες περιοχές ὁ σπόρος μετριόταν μέ τό μόδι. Ἐνα μόδι ζύγιζε 8,5 περίπου χιλιόγραμμα.

Οι νοικοκυρές τώρα θά διαλέξουν τό σιτάρι, θά τό καθαρίσουν ἀπό ξένους σπόρους καὶ ξένες ψλες, θά τό πλύνουν, θά τό στεγγώσουν καὶ θά τό ἐτοιμάσουν γιά τό μύλο. Μέ τό πρῶτο ἀλεύρι θά ζυμώσουν καὶ τό πρόσφορο καὶ θά τό πᾶνε στήν ἑκκλησία γιά νάναι εύλογημένο τό ψωμί.

"Αν τά δεμάτια ἔταν λίγα τότε δέν τά πήγαιναν στό ἀλώνι, ἀλλά τά στουρμοῦσαν μ' ἔνα κόπανο πάνω σέ μιά πέτρα καὶ ἔτοι γλύτωναν καὶ τό γιόμορο καὶ τή φασαρία τοῦ ἀλωνιοῦ.

Καί γιά τό ἀλώνισμα, τόσο σοθαρή ἐργασία, ὑπάρχουν ἀρκετά σπουδαῖες παροιμίες ὅπως:

-Οπου δέ σαρώνει ἀλώνι, δέ χορταίνει τό ψωμί. Σημαίνει ὅτι ἂν δέν προσπαθήσεις, δέν ἀπολαμβάνεις. Εἶναι ἐκεῖνο τό "τά καλά κόποις κτῶνται" τῶν Ἀρχαίων.

-Στόν καταραμένο τόπο τόν Ἀλωνάρη βρέχει.

-Κότα, πίτα τό Γενάρη καὶ παπίτον Ἀλωνάρη. Εἶναι τό ἵδιο μέ τό "κάθε πρᾶγμα στόν καιρό του κι ὁ κολιός τόν Αὔγουστο".

-Ἐχω τ' ἄλογα στ' ἀλώνι. Δηλαδή δέν είναι δυνατόν νά ἀναβληθεῖ κάτι σοθαρό.

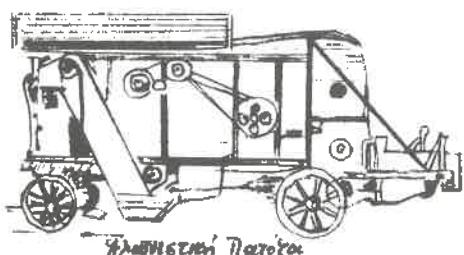
-Κάλλιο λόγια στό χωράφ' παρά μάγγανα στ' ἀλών. Δηλαδή δηλώνει ὅτι είναι ἀναγκαῖο νά γίνονται συμφωνίες ξεκάθαρες πρίν ἀρχίσει κάποια συντροφική ἐργασία, ὅπως ἐδῶ οἱ κολῆγοι.

-Χέστηκε ἡ φοράδα στ' ἀλώνι. Σημαίνει περιφρόνηση, κάτι δηλαδή ἀσήμαντο.

-Καθάρισε ἥρα ἀπ' τό σιτάρι. Πού θέλει νά πεῖ ὅτι ξεκαθάρισαν τά πράγματα ὅπως ἡ καλή νοικοκυρά ξεκαθάρισε τό σιτάρι ἀπ' τούς ξένους σπόρους καὶ κυρίως ἀπ' τήν ἥρα.

"Όλα ὅσα περιγράψαμε γιά τό ἀλώνισμα τής σοδειᾶς ἔταν γιά τήν ἐποχή πρίν παρουσιασθοῦν στήν περιοχή μας οἱ πατόζες, δηλαδή οἱ ἀλωνιστικές μηχανές (1930). Ἀπό τότε ἡ δου-

λειά τοῦ ἀγρότη περιορίστηκε μόνο στό κουθάλημα τῶν δεματιῶν ἀπ' τῇ θημωνιά στήν πατόζα καὶ τό κουθάλημα τοῦ σπόρου

καὶ τοῦ ἄχυρου στό σπίτι. Ἡ πιό κουραστική ἀπ' αὐτές τίς δουλειές ἔταν τό γέμισμα τῶν ἔργαθων μέ τά ἄχυρα, τό κουθάλημά της καὶ σέ πολλές περιπτώσεις τό ἄδειασμά της στόν ἀχερῶνα.

Σήμερα πού καταργήθηκαν καὶ οἱ πατόζες ἀπ' τίς κομπίνες, ὅλα γίνονται μέ μηχανές. Κι αὐτό τό ἄχυρο ἀντί νά μπαίνει σέ ἔργαθα, γίνεται μπάλες μέ ὅλες τίς εύκολίες μεταφορᾶς καὶ ἀποθήκευσης.

Πῶς ἀλλάζουν οἱ καιροί.....

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ:

1. Στό περιοδικό "ΣΕΛΙΔΕΣ ΑΠ' ΤΗ ΦΩΚΙΔΑ" τεῦχος 68 σελ. 39/2515 καὶ στό θέμα ΦΘΙΝΟΝΤΑ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΑ "Ο ΒΑΛΜΑΣ" τοῦ Γιώργου Κουτσοκλένη καταγράφονται λεπτομερῶς ὅλες οἱ ἔργασίες τοῦ βαλμᾶ καὶ τοῦ ἀλωνίσματος.
2. Στήν περιοχή μας δέν εῖχαμε βόδια, οὕτε σθάρνες μέ κοφτερές στουρναρόπετρες, πάνω στίς ὅποιες καθόντουσαν τά παιδιά γιά βάρος. Εἶχαμε μόνο ἀλωνιάρικα ἄλογα τῆς λακνιᾶς.

**Ξωκκλήσια τῆς Τοπόλιας
Δώδεκα μικρά "ΑΝΩΗ ΕΥΣΕΒΕΙΑΣ"
σ' ἓνα χωριό τῆς Φωκίδας
Β'**

τοῦ Γιώργη Ε. Μαγγίνη

(συνέχεια ἀπό τὸ προηγούμενο τεῦχος)
ΓΕΝΙΚΗ ΔΙΑΠΡΑΓΜΑΤΕΥΣΗ

Οἱ ἀρχιτεκτονικοί τύποι. Γενικά χαρακτηριστικά

Οσον ἀφορᾶ τούς ἀρχιτεκτονικούς τύπους, λίγα μποροῦν νά εἰπωθοῦν. Μέ τὴν ἐξαίρεση τοῦ Ἀγίου Νικολάου τοῦ Νέου, πού ἀνήκει στὸν τύπο τοῦ μονόχωρου ὑπόσκαφου ναϊδρίου, δῆλα τά ὑπόλοιπα κτίσματα είναι μονόκλιτοι δρομικοί ξυλόστεγοι ναοί. Ο στοιχειωδῶς ἀπλός αὐτός τύπος ἐπιβιώνει ἀπό τούς πρώτους χριστιανικούς χρόνους καὶ ἀντιπροσωπεύει τὸν εὐτελέστερο τύπο ναοδομίας. Εἶναι λογικό ὅτι στά χαμηλοῦ κόστους αὐτά ξωκλήσια χρησιμοποιήθηκε ὁ μονόχωρος τύπος πού ἀπαιτοῦσε τὴν ἐλάχιστη κατασκευαστική ἐπιμέλεια καὶ μποροῦσε νά στεγαστεῖ μέ ξύλινη ἐποροφία καὶ κεράμους.

Οι ἀναλογίες τῶν πλευρῶν, μέ μέσο ὄρο 1:1,58 ἢ τοι 2:3, ἔχουν ὡς ἐξῆς:

Πίνακας 1: Ἀναλογίες διαστάσεων ναῶν

Τά μεγέθη είναι μικρά καὶ ὑπάρχει μόλις μία ἀψίδα στά ἀνατολικά. Οἱ χῶροι ἀρθρώνονται στοιχειωδῶς μέ τὴ χρήση ξύλινου (ἢ κτιστοῦ μεταγενέστερα) τέμπλου καὶ μᾶς ἢ δύο θαθμίδων γιά τὴ διάκριση τοῦ κυρίως ναοῦ ἀπό τὸ ἱερό. Κόγχες, παραστάδες ("Ἄγιος Γεώργιος"), ἡμικίονες ("Ἄγιος Γεώργιος") καὶ τυφλά τόξα ("Ἄγιοι Θεόδωροι") ὀλοκληρώνουν τὴ μορφικὴ διάρθρωση τοῦ ἐσωτερικοῦ καὶ ἐξωτερικοῦ. Τό δάπεδο καλύπτεται μέ τοιμέντο ἢ λίθινες πλάκες,

Ναός	'Αναλογίες	
	B-N	A-D
Παναγία	1	1,30
"Άγιος Αθανάσιος	1	1,36
"Άγιος Γεώργιος	1	1,41
"Άγιοι Θεόδωροι	1	1,44
'Αγία Τριάδα	1	1,47
"Άγιος Εύσταθιος	1	1,49
"Άγιος Νικόλαος ὁ Νέος	1	1,50
"Άγιοι Απόστολοι	1	1,52
"Άγιος Ιωάννης	1	1,78
"Άγιος Νικόλαος	1	1,83
"Άγιος Βλάσιος	1	2,29

Η μορφολογία

Τά άνοιγματα καί ό φωτισμός

Σέ αρχιτεκτονικές συλλήψεις παρόμοιας πρωταρχικῆς λιτότητας είναι έπόμενο νά μήν άπαντοῦν ἐκζητημένες λύσεις: Τό απόλυτα άναγκαιό είναι τό μοναδικό ζητούμενο, δηλαδή μιά είσοδος καί κάποια άνοιγματα (παράθυρα ἢ θυρίδες) γιά τόν θέξαερισμό καί τό φωτισμό τοῦ ἐσωτερικοῦ.

Οι θῦρες (μία άνα ναό ἐκτός ἀπό τούς "Άγίους Θεοδώρους, ὅπου ὅμως ἢ βόρεια θύρα ἔχει κτιστεῖ καί ἐπιβιώνει ως ἐσοχή στόν τοῖχο ἐσωτερικά) άνοιγονται συνήθως στό δυτικό τοῖχο ἐκτός ἀπό κάποιες περιπτώσεις πού ἡ κλίση τοῦ ἐδάφους (ἀπό Β πρός Ν) καθιστᾶ προσφορότερη (ώς καλύτερα ἐκτεθειμένη) τή νότια ὅψη ("Άγιος Νικόλαος ὁ Νέος, "Άγιος Εύσταθιος,

“Άγιος Βλάστος, “Άγιος Ιωάννης). Ή πρόσθιαση ἐπιτυγχάνεται μέ μία (“Άγιος Γεώργιος, “Άγιοι Θεόδωροι, Παναγία, “Άγιος Ιωάννης, “Άγιος Νικόλαος), δύο (“Άγιος Νικόλαος ὁ Νέος, “Άγιος Εὐστάθιος), τέσσερεις (“Άγια Τριάδα) ή ἔξι θαθμίδες (“Άγιος Αθανάσιος), ἀνάλογα μέ τή διαμόρφωση τοῦ ἐδάφους, πού προφυλάσσουν τό ἐσωτερικό ἀπό τή βροχή. Οι θῦρες ουχνά ἀποτελοῦν τήν κύρια πηγή φωτός (ἀποκλειστική στήν περίπτωση τοῦ Άγιου Νικολάου τοῦ Νέου).

Τά παράθυρα, λιγοστά συνήθως (ἀπό κανένα ὡς πέντε), ροιράζονται ἀνάμεσα στόν χῶρο τοῦ κυρίως ναοῦ καί τείνον τοῦ ιεροῦ, στόν ἡμικύλινδρο (ἢ τήν κόγχη) τῆς ἀψίδας τοῦ ὅποίου ἀνοίγεται συχνά μά στενή θυρίδα πού διευκολύνει τήν τέλεση τῆς Θείας Λειτουργίας παγιδεύοντας τίς πρῶτες ἀκτῖνες τοῦ ἥλιου (παρόμοια θυρίδα ἀπαντᾶ καί στήν κόγχη τῆς πρόθεσης τοῦ Άγιου Γεωργίου). Διανέμονται στό νότιο (11), τό βόρειο (6) καί σπανιότερα τό δυτικό τοῖχο (1). Είναι στήν πλειοψηφία τους τοποθετημένα ψηλά καί τό μέγεθός τους είναι περιορισμένο στό ἐξωτερικό, διευρύνονται δύμως στήν ἐσωτερική ὄψη τῶν τοίχων ἐπιτρέποντας στό φῶς νά διαχέεται.

“Όλα τά ἀνοίγματα (ἐκτός ἀπό τίς θυρίδες στούς ἡμικυλίνδρους ἢ τίς κόγχες τῶν ιερῶν πού είναι συνήθως ἀνοιχτές) κλείνονται μέ ξύλινα (ἄν σώζονται) ἢ σιδερένια (ἄν ἔχουν πρόσφατα ἀντικατασταθεῖ) διαφράγματα ἢ φύλλα. Οι κλειδαριές δύμως είναι συμβολικές: Τά ξωκλήσια είναι πάντοτε ἀνοιχτά καί ύποδέχονται πρόθυμα κάθε περαστικό μέ δλη τήν ἀρχοντιά τῆς φτώχειας τους.

·Η στέγαση

Μικρή είναι ἡ ποικιλία στήν κάλυψη τῶν ναῶν: “Όλες οι στέγες είναι ξύλινες κεραμίωτές μέ ἀκόσμητη ὁροφή πού δυσχεραίνει παρατηρήσεις τυχόν ἴδιομορφιῶν στίς ξυλοδεσπίσες. Οι παραλλαγές στό σχέδιο, τό μέγεθος καί ἡ ποιότητα καί ἐπιμέλεια τῆς κατασκευῆς τῶν ναῶν δρίζουν καί ἐπιβάλλουν τίς διαφορετικές ἐκδοχές πού ἀπαντοῦν:

α. Μονόρρυτες είναι οι στέγες στόν “Άγιο Νικόλαο τό Νέο καί τόν “Άγιο Βλάστο ἐφόσον τό γενικότερα μικρό μέγε-

θος τοῦ πρώτου καὶ τό περιορισμένο πλάτος τοῦ δεύτερου ἐπιτρέπουν τῇ γεφύρωση τοῦ ἀνοίγματος τῶν τοίχων δίχως ζεύξη τῶν δοκαριῶν. Ἐπιπλέον, ἡ τοποθέτηση τῶν κτιομάτων σέ ἐπικλινές ἔδαφος δικαιολογεῖ αἰσθητικά τήν ἀσύμμετρην αὐτὴν λύσην.

β. Τετρακλινής εἶναι ἡ στέγη στόν "Αγιον Ιωάννην καὶ τρικλινής στούς" Αγίους Αποστόλους καὶ τόν "Αγιον Εὔσταθίον, συναφεῖς μορφολογικά μέ τίς δίρρυτες ἀλλά πιό σύνθετες: Παρόμοιες εἶναι οἱ τετρακλινεῖς στέγες τῶν σπιτιῶν, στήν περίπτωση ὅμως τῶν ναῶν διαμορφώνονται κάποτε σέ τρικλινῆς ἐπιμήκεις λόγῳ τῆς μακρόστενης κάτοψης καὶ τῆς ἀνάγκης σχηματισμοῦ ἀετώματος στόν ἀνατολικό τοῖχο (τό ὅποιο ἐπιτρέπει τήν τοποθέτηση τοῦ ἡμικυλίνδρου τῆς ἀψίδας καὶ τῆς ἡμικωνικῆς του στέγης - ἐξαίρεση ἀποτελεῖ ὁ "Αγιος Ιωάννης").

γ. Δίρρυτες τέλος στέγες καλύπτουν τά ὑπόλοιπα ναῖδρια, εἴτε ἀπλές ("Αγιος Γεώργιος, Παναγία, "Αγιος Νικόλαος, "Αγία Τριάδα) εἴτε ποικιλμένες (μέ ἀπότμηση ἀετώματος ὅπως στόν "Αγιον Αθανάσιο" ἡ μέ ἀπότμηση τῆς κορυφαίας γενέτειρας ὅπως στούς "Αγίους Θεοδώρους").

Ἡ διακόσμηση

Θά ἀκουγόταν ὑπερβολικό νά ἀναζητηθεῖ διακόσμηση σέ κτίσματα τόσο ταπεινῆς κατασκευῆς, ὅπου καθετί πού ξεφεύγει ἀπό τά πλαίσια τῆς αὐστηρῆς χρηστικότητας συνιστᾶ πολυτέλεια. Μπορεῖ κάποια στοιχεῖα πού καθιστοῦν πιό σύνθετη τήν ἄρθρωση τῶν ἀπόλυτα ἀναγκαίων μερῶν τοῦ ναοῦ ὅπως οἱ θύρες καὶ τά παράθυρα (ἡμικίονες καὶ κτιστό τύμπανο τόξου μέ ἀετωματική ἐπίστεψη στόν "Αγιον Γεώργιο, τυφλό τόξο στόν "Αγιον Αθανάσιο, πλαίσια παραθύρων καὶ γωνίες τοίχων τονισμένα ἡ πιό ἐπιμελημένης κατασκευῆς στήν "Αγία Τριάδα, τούς "Αγίους Αποστόλους καὶ τούς "Αγίους Θεοδώρους) νά θεωρηθοῦν καλλωπιστικά. Ἐπίσης, τά κίνητρα πίσω ἀπό τόν ἐντοιχισμό τῶν ἀναγλύφων στόν "Αγιον Ιωάννην ἥσαν ἀδιαμφισθήτητα αἰσθητικά: Στόχος τοῦ τεχνίτη πού ἐπέλεξε τά σκόρπια γλυπτά γιά νά τά ἐντάξει στό οἰκοδόμημα

καί διαμόρφωσε τά ἀνοίγματα ἡταν νά ἔξαρει τό δημιουργημά του καί νά τονίσει τή σημασία του.

‘Η μόνη ὅμως οὐσιαστική μέριμνα γιά τήν κόσμηση ἐνός ναοῦ είναι ἡ λιθανάγλυφη προτομή στόν “Αγιο Γεώργιο – μέριμνα πού φανερώνει πώς ὁ μάστορας γνώριζε τά παραδεδομένα σχετικά μέ τή σημασία τῆς παράστασης, είχε προγραμματίσει τήν τοποθέτησή της στή συγκεκριμένη θέση καί, φυσικά, ἡταν ίκανός νά σμιλέψει τήν ἀνθρώπινη μορφή. Κατά τά ἄλλα, ἡ ἀπουσία τοιχογραφιῶν ἡ ἀξιόλογων ξυλόγλυπτων μελῶν ὠθεῖ νά ἀναζητηθεῖ ἡ ὁμορφιά τῶν ναϊδρίων αὐτῶν στή φροντίδα πού δαπανήθηκε ὥστε ἡ τοιχοδομία τους νά μήν είναι ἀπλή ἀργολιθοδομή μά πελεκητή – τουλάχιστον σέ κάποιες ὅψεις μερικῶν ἀπ’ αὐτά.

‘Η τοιχοδομία

‘Η λιτότητα πού ἀποπνέει ἡ διακόσμηση τῶν ναῶν συνδυάζεται μέ τό ἀτημέλητο τῆς κατασκευῆς τους: Μικρῶν διαστάσεων καί χαμηλοῦ κόστους κτήρια, ἀνεγείρονται σέ σύντομο χρονικό διάστημα, δίχως μεγάλη φροντίδα καί δίχως ἰδιαίτερη προσοχή στά ύλικά δομῆς. Κυριαρχεῖ ἡ ἀργολιθοδομή μέ συνδετικό κονίαμα, εἴτε συνολικά (“Αγιος Βλάσιος, “Αγιος Νικόλαος, “Αγιος Ιωάννης), εἴτε στά τοιχώματα μέ πιό ἐπιμελημένους (πελεκητούς) ἀρμούς κι ἀγκωνάρια (“Αγιος Εύσταθιος, Παναγία) εἴτε τέλος σέ συνδυασμό μέ ψευδοϊσόδομη λαξευτή τοιχοποιία σέ κάποια σημεία (συνήθως στήν ἀνατολική ὅψη: “Αγιοι Απόστολοι, “Αγιος Γεώργιος, “Αγιοι Θεόδωροι).

Διαμορφώνεται ἔτσι μιά κλίμακα πού ἀντανακλᾶ τίς διαφορές στήν ποιότητα δόμησης καί πάνω στήν ὅποια διατάσσονται οἱ ναοί: Τήν εἰκόνα πού σχηματίζεται δέ διαταράσσει ἡ παρουσία καλοφτιαγμένων λίθινων ἀρχιτεκτονικῶν στοιχείων (κρηπιδώματα) ἡ μελῶν (γεῖσα, περίθυρα, πλαίσια παραθύρων) πού συγκεντρώνονται κύρια στήν ὁμάδα τῶν πιό φροντισμένων ναῶν.

Στήν κατηγοριοποίηση αύτή (θλ. παρακάτω *Κριτήρια κατηγοριοποίησης. Ομαδοποίηση τῶν ναῶν*) δύσκολα ἐντάσσονται

ὁ Ἀγιος Νικόλαος ὁ Νέος, ὁ Ἀγιος Ἀθανάσιος καὶ ἡ Ἁγία Τριάδα λόγῳ τῆς ὀλοκληρωτικῆς τους ἐπίχρισης μέ κονίαμα - μολονότι θά ἐπιχειρηθεῖ ὁ χαρακτηρισμός τους θάσει τῆς γενικότερης μορφολογίας. Ἀσφαλῶς, γνώμη δέν μπορεῖ νά σχηματιστεῖ γιά τό ἐρείπο τῆς Ἁγίας Μαρίνας.

‘Ο φυσικός χῶρος

Ἡ κατανομή τῶν ξωκλησιῶν στὸν χῶρο τοῦ οἰκισμοῦ ύπαγεται στό γενικό σχῆμα "κέντρο: Ἐνοριακοί ναοί - περιφέρεια: Ξωκλήσια" (θλ. παρακάτω Ἐνοριακοί ναοί καὶ ξωκλήσια: Ἡ πρακτική, ψυχική καὶ κοινωνική διάσταση). Τά ναιδρια ἀκροβολίζονται στίς παρυφές τοῦ χωριοῦ δίχως ὅμως νά θεμελιώνονται τυχαῖα: Ἄλλοτε τοποθετοῦνται πάνω σέ ὕψωμα πού τά καθιστᾶ ἐμφανῆ (Ἀγιος Νικόλαος ὁ Νέος, Ἀγιος Γεώργιος, Ἀγία Τριάδα), ἄλλοτε γειτονεύουν μέ κάποιο πολυσύχναστο σημείο (μιά πηγή - ὅπως στήν περίπτωση τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων καὶ τοῦ Ἀγίου Βλασίου - ἡ ἔνα δρόμο - ὅπως ὁ Ἀγιος Ἀθανάσιος καὶ ὁ Ἀγιος Ιωάννης), ἄλλοτε πάλι ἐξυπηρετοῦν κάποια εἰδική λειτουργία (π.χ. οἱ Ἀγιοι Θεόδωροι πού χρησιμεύουν ώς παρεκλήσιο νεκροταφείου τοῦ κάτω χωριοῦ). Ἐτσι ἐξασφαλίζεται ἡ συνεχής ἐπαφή τους μέ τή ζωή τοῦ χωριοῦ, τίς ἀσχολίες τῶν κατοίκων καὶ ἐπιτυγχάνεται τό δέσμο τους μέ τήν καθημερινότητα, συνθήκη ἀπαραίτητη γιά τή συντήρηση καὶ ἐπιβίωσή τους.

Ὦμως καὶ σέ αἰσθητικό ἐπίπεδο ἡ ἐνταξη τῶν κτισμάτων στὸν χῶρο εἶναι ἀξιοπρόσεκτη: Καμωμένα ἀπό τό ροδαλό ἀσβεστόλιθο τῶν γειτονικῶν βουνῶν, ἐπιχρισμένα μέ ώχροκάστανο κονίαμα καὶ ἀσβέστη, στεγασμένα μέ ξύλα καὶ πολυκαιρισμένα κεραμίδια, ἀποτελοῦν σχεδόν ἔνα τμῆμα τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος. Οι μικρές τους διαστάσεις τά κρύβουν μέσα στά λιόδεντρα πού θεριεύουν γύρω τους καὶ συχνά ὁ περιηγητής δέν ἀντιλαμβάνεται τήν παρουσία τους ὡς τή στιγμή πού τά ἀντικρύζει λίγα μόλις βήματα μπροστά του - ἐντύπωση πού ἀποδεικνύει τή θαθύτερη μέθεξη τῶν κτιστάδων τους μέ τίς ἀρχές τοῦ τοπίου. Στήν περίπτωση μάλιστα τοῦ κατά τό ἥμισυ σκαρμένου στό θράχο Ἀγίου Νικολάου εἶναι τό ἴδιο τό βουνό

πού καθορίζει τή μορφολογία τοῦ οίκοδομήματος ἐγκολπώνοντας τίς (βασικά ἀμετάβλητες) γραμμές του.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Κριτήρια κατηγοριοποίησης. Ὁμαδοποίηση τῶν ναῶν

Ἡ κατηγοριοποίηση τῶν 12 ναῶν θά βασιστεῖ στήν ἀξιολόγηση τῆς ποιότητας κατασκευῆς καί σέ μορφολογικά κριτήρια. Σεκινώντας ἀπό τό πρῶτο διακρίνουμε δύο κατηγορίες:

A. Ναοί μέ επιμελημένη τοιχοδομία καί προσεκτικά διαμορφωμένη κάτοψη: "Άγιος Γεώργιος, "Άγιοι Θεόδωροι, "Άγιοι Απόστολοι.

B. Ναοί μέ γενικά ἀτημέλητη τοιχοδομία καί στοιχειωδῶς διαμορφωμένη κάτοψη:

B1. Διακοσμητικές λεπτομέρειες καί εὐρύχωρο ἐσωτερικό: 'Άγια Τριάδα.

B2. Ἐπιμελημένα ἀλλά μικροῦ μεγέθους κτίσματα: "Άγιος Αθανάσιος, "Άγιος Εύσταθιος.

B3. Ἀτημέλητα ώς κακότεχνα οίκοδομήματα μέ ύποτυπώδη διαμόρφωση: "Άγιος Ιωάννης, "Άγιος Βλάσιος, "Άγιος Νικόλαος, Παναγία.

B4. Ἡ ἔννοια τοῦ ναοῦ ἀναγόμενη στό στοιχειῶδες μέ μορφή ὁριζόμενη ἀπό τό φυσικό περιβάλλον: "Άγιος Νικόλαος ὁ Νέος.

Ἡ 'Άγια Μαρίνα παρέχει ώς μόνη ἔνδειξη καλῆς κατασκευῆς (προσεγγίζοντας τήν κατηγορία A) τήν ἐλεύθερη ἐπί κιονίσκου ἄγια τράπεζά της - δίχως ὅμως αὐτό νά ἐπιτρέπει τήν ἐμπειριστατωμένη ἔνταξη στήν κατηγορία.

Προχωρώντας στή μελέτη τῆς μορφολογίας θά χρησιμοποιηθοῦν ώς εἰδοποιά κριτήρια ἡ διαμόρφωση τῆς ἀψίδας (ἐξωτερικά καί ἐσωτερικά), τό σχῆμα τῆς ἄγιας τράπεζας, ἡ ἔνταξη τῶν διακοσμητικῶν λεπτομερειῶν στό σύνολο καί ἡ χρήση τῶν λειτουργικῶν στοιχείων τά όποια συντελοῦν στή ναϊκή λειτουργία τοῦ κτίσματος (κόγχες, κτιστά τέμπλα, ύπόστεγα, θάλασσα) ύπογραμμίζοντας τήν ἴερότητά του:

I. Ἡ διαμόρφωση τῆς ἀψίδας:

II. Τό σχῆμα τῆς ἀψίδας ἐξωτερικά:

IIa. Μέ ήμιεξαγωνική ἐξωτερικά ἀψίδα (=κατηγορία A): IIai. Μέ ήμικυλίνδρο ἐσωτερικά διαμορφωμένο ως τό δάπεδο: "Αγιος Γεώργιος, "Αγιοι Θεόδωροι. IIaii. Μέ κόγχη στό ἐσωτερικό τῆς ἀψίδας: "Αγιοι Ἀπόστολοι".

IIb. Μέ ήμικυλινδρική ἀψίδα: IIbi. Μέ ήμικύλινδρο ἐσωτερικά διαμορφωμένο ως τό δάπεδο: "Αγιος Ἰωάννης. IIbii. Μέ κόγχη στό ἐσωτερικό τῆς ἀψίδας: "Αγιος Ἀθανάσιος, "Αγιος Εὐστάθιος, "Αγιος Βλάσιος, "Αγιος Νικόλαος, "Αγία Τριάδα.

IIg. Ναός μέ άκανόνιστη ἀψίδα: Παναγία.

IIh. Ναός μέ άνοιγμένη στό βράχο κόγχη: "Αγιος Νικόλαος ὁ Νέος.

II. Τό σχῆμα τῆς ἀψίδας ἐσωτερικά: I2a. Μέ ήμικύλινδρο ἐσωτερικά διαγραφόμενο ως τό δάπεδο (=κατηγορίες IIai, IIbi): "Αγιος Γεώργιος, "Αγιοι Θεόδωροι, "Αγιος Ἰωάννης, "Αγία Μαρίνα. I2b. Μέ κόγχη πού χρησιμεύει ως ἀγία τράπεζα (=κατηγορίες IIaii, IIbii, IIg, IIh): "Αγιοι Ἀπόστολοι, "Αγιος Ἀθανάσιος, "Αγιος Εὐστάθιος, "Αγιος Βλάσιος, "Αγιος Νικόλαος, "Αγία Τριάδα, Παναγία, "Αγιος Νικόλαος ὁ Νέος.

III. Ἡ ἀγία τράπεζα:

III1. Μέ κόγχη στόν ήμικύλινδρο τῆς ἀψίδας χρησιμοποιούμενη ως ἀγία τράπεζα (=κατηγορία I2b): "Αγιος Νικόλαος ὁ Νέος, "Αγιος Ἀθανάσιος, "Αγιοι Ἀπόστολοι, "Αγιος Εὐστάθιος, "Αγιος Βλάσιος, Παναγία, "Αγιος Νικόλαος, "Αγία Τριάδα.

III2. Μέ ἐλεύθερη ἐπί κιονίσκου ἀγία τράπεζα (=κατηγορία I2a): "Αγία Μαρίνα, "Αγιος Γεώργιος, "Αγιοι Θεόδωροι, "Αγιος Ιωάννης.

III. Χρήση διακοσμητικῶν στοιχείων (πρβλ. Ἡ διακόσμηση):

III1. Ναοί ἀκόσμητοι: "Αγιος Νικόλαος ὁ Νέος, "Αγιος Βλάσιος, Παναγία, "Αγιος Νικόλαος.

III2. Ναοί μέ διακοσμητικά στοιχεῖα:

III2a. Μέ διακόσμηση κατασκευασμένη γιά τό ναό: "Αγιος Ἀθανάσιος, "Αγιοι Ἀπόστολοι, "Αγιος Γεώργιος, "Αγιος Εὐστάθιος, "Αγιοι Θεόδωροι, "Αγία Τριάδα.

ΠΙ28. Μέ διακόσμηση ἀπό παλαιότερο (-α) κτίσμα (-τα) ἐνταγμένη στό ναό: "Άγιος Ἰωάννης.

IV. Χρήση λειτουργικῶν στοιχείων:

IV1. Χωρίς καμμία λειτουργική λεπτομέρεια: "Άγιος Νικόλαος ὁ Νέος.

IV2. Μέ ἄπλούστατα στοιχεῖα πού ἔξυπηρετοῦν θασικές ἀνάγκες: "Άγιος Ἀθανάσιος, "Άγιοι Ἀπόστολοι, "Άγιος Εὐστάθιος, "Άγιος Βλάσιος, Παναγία, "Άγιος Νικόλαος.

IV3. Μέ συνθετότερα λειτουργικά μέρη (κτιστά τέμπλα, ὑπόστεγα, θάλασσα): "Άγιος Γεώργιος, "Άγιοι Θεόδωροι, "Άγια Τριάδα, "Άγιος Ἰωάννης.

Ἡ μακροσκελῆς αὐτή μορφολογική κατηγοριοποίηση ἐπέτρεψε τῇ διάκρισῃ τριῶν ὅμαδων (οὔσιαστικά ζευγῶν) ὅμοιων ναῶν πού - τουλάχιστον ως πρός τό γενικότερο σχῆμα - εἶναι συγγενεῖς:

α. "Άγιος Εὐστάθιος καὶ "Άγιος Ἀθανάσιος: Μορφολογικά (ΙΙβii-Ι2β-ΙΙ1-ΙΙ2α-ΙV2) καὶ ποιοτικά (Β2) ὅμοιοι, ἐπιτρέπουν τὴν ὑπόθεση τῆς χρονικῆς ἐγγύτητας, ίδιαίτερα ἐλκυστικῆς ἔξαιτίας τῆς ἀπόλυτης χρονολόγησης τοῦ Ἅγιου Εὐσταθίου στά 1923.

β. "Άγιος Βλάσιος καὶ "Άγιος Νικόλαος: Μορφολογικά (ΙΙβii-Ι2β-ΙΙ1-ΙΙ1-ΙV2) καὶ ποιοτικά (Β3) ὅμοιοι, οἱ γειτονικοί αὐτοί ναοί πιθανότατα ἐντάσσονται σέ ἓνα ἐνιαίο πλαίσιο κατασκευαστικῶν πρακτικῶν ἔξυπηρετώντας τίς ἵδιες ἀνάγκες σέ το θαυμό δίχως ἡ χρονολογική ἐγγύτητα νά καθίσταται ἀναγκαία (μολονότι δέν ἀποκλείεται). Ἡ ὅμοιότητα ἐνισχύεται καὶ ἀπό τὴν προσέγγιση τῶν δύο ναῶν ως πρός τὴν ἀναλογία τῶν πλευρῶν (εἶναι οἱ ἐπιμηκέστεροι ὅλων).

γ. "Άγιος Γεώργιος καὶ "Άγιοι Θεόδωροι: Μορφολογικά (ΙΙcii-Ι2α-ΙΙ2-ΙΙ2α-ΙV3) καὶ ποιοτικά (Α) ὅμοιοι καὶ πιθανότατα συγγενικοί μέ τὴν κατεστραμμένη Ἅγια Μαρίνα, δέν ἀποκλείοντα τὴν χρονική τους σύρπτωση. Ἡ ὅμοιότητα τονίζεται καὶ ἔδω ἀπό τὴν ἐγγύτητα ως πρός τὴν ἀναλογία τῶν πλευρῶν.

Ἡ σημασία τῶν τριῶν αὐτῶν ὅμαδων ἔγκειται στή μορφολογική ἐπιβεβαίωση τῶν δεδομένων τῆς ποιοτικῆς ἀνάλυσης. Εἰδικότερα, μορφικά ὅμοιοι ναοί εἶναι καὶ

κατασκευαστικά/δομικά ὅμοιοι ἢ ἀνάλογοι.

Χρονολογικές ἐνδείξεις

Ἡ χρονολόγηση τῶν ξωκλησιῶν τῆς Τοπόλιας εἶναι δυσχερής: Οἱ μόνες ἐνδείξεις πάνω στίς ὁποῖες μποροῦν νά βασιστοῦν κάποιες ὑποθέσεις γιά μερικά ἀπό αὐτά εἶναι:

1. Ἡ κτητορική ἐπγραφή στὸν Ἀγιο Εὐστάθιο (1923).

2. Ἡ λιθανάγλυφη κεφαλὴ στὸν Ἀγιο Γεώργιο [ἀνάλογες σέ ναϊκά καὶ κοσμικά κτίσματα τῆς περιοχῆς ἔχουν χρονολογηθεῖ ἀπό τὸ β' μισό τοῦ 18^{ου} αἰ. ὡς τὸ γ' τέταρτο τοῦ 19^{ου} αἰ. (κυρίως)].¹⁷

3. Οἱ χρονολογίες σέ κάποιες εἰκόνες πού φιλοξενοῦνται στά τέμπλα καὶ τά εἰκονοστάσια τῶν ναῶν, μολονότι ἡ σύνδεσή τους μέ τά συγκεκριμένα κτίσματα δέν εἶναι πάντοτε ἀσφαλής: Μπορεῖ κάλλιστα νά ἔχουν τοποθετηθεῖ ἐκεῖ σέ ἀνύποπτο χρόνο ἢ νά ἔχουν προέλθει ἀπό ἄλλους ναούς.

Ἐξαίρεση ἀποτελοῦν κάποια ἔργα πού μᾶλλον ἔχουν ἐκτελεστεῖ γιά τά συγκεκριμένα μνημεῖα, π.χ. ἡ θύρα τῆς ὠραίας πύλης στὴν Ἀγία Τριάδα (1897), οἱ δεοποτικές εἰκόνες τοῦ Ἀγίου Ἀθανασίου (1884)¹⁸ ἢ οἱ εἰκόνες τοῦ Ἀνδρέου Νεοοκητιώτη στὸν Ἀγιο Νικόλαο τό Νέο (περίπου 1915).

4. Ἡ παράδοση γιά ἀνέγερση τοῦ οἰκισμοῦ στὴν παρούσα θέση μετά τὸ 1822 (μολονότι δέν εἶναι ἀπαραίτητα ἀκριβής, οὔτε ἡ ἀνέγερση κάποιου ξωκλησιοῦ προϋποθέτει τὴν παρουσία οἰκισμοῦ κοντά του).

Δέν μποροῦν νά χρησιμοποιηθοῦν ως χρονολογικό κριτήριο τά γλυπτά μέλη στὸν Ἀγιο Ἰωάννη, ἐφόσον προέρχονται ἀπό προγενέστερο κτίσμα καὶ ἔχουν ἐνοωματωθεῖ στὴν παρούσα κατασκευή.

Ἐφόσον οἱ δύο ἀπό τίς τέσσερεις ἐνδείξεις πού προαναφέραμε προσφέρουν κάποια ἀσφάλεια καὶ οἱ δύο ἐπόμενες μποροῦν νά ἀξιοποιηθοῦν μέ προσοχή, οἱ ἔξης χρονολογήσεις κατά πᾶσα πιθανότητα εύσταθοῦν:

¹⁷ Κατερίνα Γ. Κορρέ, ο.π., 81-85.

¹⁸ Εἶναι ὅμως χαρακτηριστικό ὅτι μορφολογικά ὁ Ἀγιος Ἀθανάσιος προσεγγίζει τό μεταγενέστερο Ἀγιο Εὐστάθιο.

Πίνακας 2: Χρονολόγηση ναών

a/a	ναός	προτεινόμενη χρονολόγηση	αίτιολόγηση
1.	"Άγιος Νικόλαος ὁ Νέος	πρίν τό 1915	είκονες 'Ανδρέα Νεοσκητιώτη
2.	"Άγιος Ἀθανάσιος	δ' τετ. 19ου - α' τετ. 20ου αι.	όμοιότητες με "Άγιο Εύσταθιο
			< > δεσποτικές είκονες
3.	"Άγιοι Ἀπόστολοι	τέλος 18ου (;) - α' μισό 19ου αι.	όμοιότητες με "Άγιο Γεώργιο
4.	'Άγια Μαρίνα	δέν ύπαρχουν ἐνδείξεις	
5.	"Άγιος Γεώργιος	τέλος 18ου (;) - α' μισό 19ου αι.	σύγκριση μέ αλλα ρυημεῖα μέ
			λιθανάγλυφες κεφαλές
6.	"Άγιος Εύσταθιος	1923	κτητορική ἐπγραφή
7.	"Άγιος Βλάσιος	δέν ύπαρχουν ἐνδείξεις	
8.	Παναγία	δέν ύπαρχουν ἐνδείξεις	
9.	"Άγιος Νικόλαος	δέν ύπαρχουν ἐνδείξεις	
10.	"Άγιοι Θεόδωροι	τέλος 18ου (;) - α' μισό 19ου αι.	όμοιότητες με "Άγιο Γεώργιο
11.	'Άγια Τριάδα	πρίν τό 1897	θύρα ώραίας πύλης
12.	"Άγιος Ἰωάννης	δέν ύπαρχουν ἐνδείξεις	

Γενικά, είναι πολύ πιθανό όλα τα ξωκλήσια νά τοποθετοῦνται χρονικά ἀνάμεσα στά τέλη τοῦ 18^{ου} αι. καὶ στό α' τέταρτο τοῦ 20^{ου} αι. Εἰδικά γιά τούς "Άγιοις Ἀποστόλους, τόν "Άγιο Γεώργιο καὶ τούς "Άγιοις Θεοδώρους, κάποιος συσχετισμός μέ τούς ἐνοριακούς ναούς τοῦ χωριοῦ, τόν "Άγιο Βασίλειο καὶ τόν "Άγιο Χαράλαμπο (μέσον 19^{ου} αι.), στό ἐπίπεδο τῆς κατασκευῆς καὶ τοιχοδομίας (λαξευτή ἀσβεστολιθική τοιχοδομία, διακοσμητική ἀπλότητα), είναι δυνατή καὶ ἐπιθεβαιώνει τήν προτεινόμενη χρονολόγηση (ἐνισχύοντας τό 8' τέταρτο τοῦ 19^{ου} αι.). "Ισως σ' αὐτή τήν ὁμάδα ἐντασσόταν ἡ ἐρειπωμένη "Άγια Μαρίνα.

"Οσον ἀφορᾶ τούς λοιπούς ναούς, οἱ κατασκευαστικές

λεπτομέρειες τῆς Ἀγίας Τριάδας ἵσως ἐνισχύουν μιά πρώιμη (τέλος 18^{ου}-α' μισό 19^{ου} αἰ.) χρονολόγηση, ἀντίθετα μέ τόν Ἀγιο Νικόλαο τό Νέο πού λόγω τῆς προχειρότητας μπορεῖ νά ἀποδοθεῖ στά τέλη τοῦ 19^{ου}-ἀρχές 20^{ου} αἰ. Ὁποιαδήποτε ἄλλη ὑπόθεση θά ἔταν αὐθαίρετη.

Κτήτορες καί κτιστάδες

Πῶς κτίστηκαν τά ξωκλήσια; Ποιοί ἦσαν οἱ ἀνθρωποι πού τά ἀνήγειραν, ποιοί ἐπωμίσθηκαν τά ἔξοδα, ποιοί ἔλαβαν τήν πρωτοβουλία; Ὡς πρός τό πρῶτο ἐρώτημα, ἡ ἀπάντηση εἶναι ἀπλή: Κάποιοι ναοί ἀποτελοῦν σαφῶς ἔργο κτιστάδων, εἰδικευμένων τεχνιτῶν πού ταξίδευαν σέ μπουλούκια καί ἀναλάμβαναν οἰκίες καί ἐκκλησίες σέ δῆλη τήν ἡπειρωτική Ἑλλάδα. Οἱ περιοχές ἀπό τίς ὅποιες κατ’ ἔξοχήν προέρχονταν ἦσαν ἡ Ἡπειρος καί ἡ ὁρεινή Πελοπόννησος, καί ἥδη στή δια-πραγμάτευση τοῦ Ἀγίου Γεωργίου ἔγινε λόγος γιά τήν πιθα-νότητα παρουσίας τους στήν Τοπόλια. Ἄλλωστε μόνο πεπειρα-μένοι μάστορες μποροῦσαν νά ἀναγείρουν ναούς ὅπως οἱ ἐνοριακοί Ἀγιος Βασίλειος ἢ ὁ Ἀγιος Χαράλαμπος. Ἄλλοι πάλι πρέπει νά κτίστηκαν πιό πρόχειρα, ἀπό ντόπιους τεχνί-τες ἐκτός τῶν συντεχνιῶν, μέ μικρότερη ἡ ἀνύπαρκτη ἐκπαί-δευση.

Τά ἔξοδα τῆς κατασκευῆς καλύπτονταν μέ κοινοτική ἡ προσωπική πρωτοβουλία κάποιων πιστῶν,¹⁹ ὡς τάμα ἡ παρόρ-μηση. Τό μοναδικό στοιχεῖο πού ὑπάρχει προέρχεται ἀπό τόν Ἀγιο Εὔσταθιο καί εἶναι ἡ κτητορική ἐπιγραφή πού ἀποδίδει τήν ἀνέγερση στόν Ἰωάννη Γερονικολό (1923). Ἀναμφισθήτητα κι ἄλλοι ναοί ὑπῆρξαν ἀφιερώματα εὐπόρων κατοίκων τοῦ χωριοῦ πού πρέπει νά εύημεροῦσε, ὅπως μαρτυ-ροῦν παραδόσεις, π.χ. αὐτή πού θέλει τόν Ἀνδρέα Νεοσκητιώτη-Ιωάννη Μακούλη - (μοναχό πού γεννήθηκε στά 1871 καί ἔγραψε πολλές εἰκόνες πού σώζονται ἀκόμη σέ ναούς τῆς Τοπόλιας) νά ταξιδεύει στή Ρουμανία γιά σπουδές

¹⁹ Χαρακτηριστικό παράδειγμα ἡ ἐπισκευή μέ κοινή πρωτοβουλία κατοίκων τοῦ χωριοῦ τοῦ ξωκκλησιοῦ τῆς Ἀγίας Μαρίνας τή δεκαετία του 1990.

ἐξόδοις τῆς μητέρας του²⁰ - πρόκειται γιά ἀπόδειξη τῆς ἀνάπτυξης τοῦ χωριοῦ στό 8' μισό του 19^{ου} αἰ.

Ἐνοριακοί ναοί καὶ ξωκλήσια: Ἡ πρακτική, ψυχική καὶ κοινωνική διάσταση

Παρουσιάστηκαν ὡς τώρα ἀναλυτικά τά δώδεκα μονόχωρα ξωκλήσια δίχως ν' ἀναφερθοῦν οἱ δύο μεγάλοι ἐνοριακοί ναοί πού δεσπόζουν στό ἀνώτερο (βόρειο) καὶ κατώτερο (νότιο) μισό τοῦ χωριοῦ, ὁ Ἀγιος Βασίλειος καὶ ὁ Ἀγιος Χαράλαμπος (πού είναι καὶ ὁ πολιοῦχος ἄγιος) ἀντίστοιχα. Τά εὐμεγέθη αὐτά κτίσματα τοῦ 19ου αἰ. (μέ μεταγενέστερες προσθήκες καὶ ἐπισκευές) δέ θά τύχουν ἀνάλυσης στό ἀνά χείρας πόνημα παρά μόνο στό βαθμό πού διαφαίζουν κάποια ἐρωτηματικά σχετικά μέ τῇ λειτουργίᾳ τῶν ξωκλησιῶν καὶ τῇ θέσῃ τους στῇ ζωῇ τῶν ἀνθρώπων.

Ἡδη ἐποιημάνθηκε ὁ ἀκροβολισμός τῶν ναϊδρίων σέ ἀντίθεση μέ τὴν κεντρική θέση τῶν ἐνοριακῶν ναῶν. Ἡ δεύτερη ὑπαγορεύεται βέβαια ἀπό τὴν ἀνάγκη εὐχεροῦς πρόσθασης καὶ τὴν ἐμπλοκή τῶν ναῶν τοῦ ἄγιου Βασιλείου καὶ τοῦ ἄγιου Χαραλάμπους στῇ λατρείᾳ καθ' ὅλη τῇ διάρκειᾳ τοῦ ἔτους. Τά ξωκλήσια ἀπό τὴν ἄλλη συγκεντρώνουν τό ἐνδιαφέρον τοῦ συνόλου τῶν πιστῶν μία ἡ τό πολύ δύο φορές τό χρόνο, ἀποτελῶντας συνήθως εύκαιριακό προσκύνημα τῶν περαστικῶν.

Ὑφίσταται ὅμως καὶ μία ἄλλη διάσταση στό φαινόμενο τῆς διασπορᾶς: Κτισμένα στὴν περίμετρο τοῦ οἰκισμοῦ τά ξωκλήσια ὁρίζουν ἓνα νοητό πλέγμα γύρω ἀπό τὸν ἀνθρώπινο ζωτικό χῶρο, καθαγιάζοντας τά κτήματα πού συντηροῦν τὸ χωριό καὶ προστατεύοντας τοὺς κατοίκους καὶ τά ὑπάρχοντά τους ἀπό πονηρές δυνάμεις. Ἐτοι, τά φτωχικά κτίσματα ἀντιπροσωπεύουν γιά τό συλλογικό ὑποσυνείδητο τά ἀόρατα τείχη τῆς Τοπόλιας διαιωνίζοντας τὴν πανάρχαιη ἔννοια τῆς ἱερότητας τῆς ἐστίας-“τεμένους” πού στὴν καρδιά τῆς βρίσκονται

²⁰ Ἀρχιμ. Νεκτάριος Καλύθας, "Τέρων Ἀνδρέας Νεοσκητιώτης (Σαράντα χρόνια ἀπό τὴν κοίμησή του (1952 - 1992)" Ἐκκλησιαστικόν Βήμα 28 (9-10/1992) 4.

δύο μεγάλοι ναοί.²¹

Έπιπλέον, δέν πρέπει νά λησμονεῖ κανεῖς πώς τά δύο αὗτά μνημεῖα ἐκφράζουν καί ἔξωτερικεύουν τή δύναμη καί τόν πλοῦτο τοῦ χωριοῦ συνολικά - δητας ἔργα συλλογικά, κτισμένα μέ κοινοτική πρωτοβουλία χάρις σέ πληθώρα δωρεῶν ἐπί σειρά ἐτῶν - καί συμβαδίζουν γενικότερα μέ τίς τύχες τῶν ἀνθρώπων. Αντίθετα, τά ξωκλήσια ἀποτελοῦν καρπούς τῶν προσπαθειῶν ἐνός ἡ λίγων ἀτόμων μέ ἀφορμή κάποια προσωπική ἀνάγκη, ἔνα τάμα ἡ κάποιο γεγονός εὐρύτερου τυχόν ἐνδιαφέροντος πού ὅμως ἀναπόφευκτα περιορίζεται τοπικά ἡ χρονικά. Γι' αὐτό ἡ θέση τους είναι λιγότερο περίοπτη, τό κόστος τους μικρό, ἡ διάρκεια ζωῆς τους συντομότερη: Είναι ταυτόχρονα “ἀτομικά”, “προσωπικά (ἔργα ἐνός ἡ λίγων κτητώρων) καί “ἀπρόσωπα” (ἀπομονωμένα ἀπό τόν οἰκιακό ίστο καί κάποτε χαρένα μέσα στό φυσικό περιβάλλον).

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Πιθανόν κατά τήν ἀνάγνωση τῆς σύντομης μά - στό μέτρο τοῦ δυνατοῦ - ἐμβριθοῦς ἀναφορᾶς στά δώδεκα ξωκλήσια τῆς Τοπόλιας νά δημιουργήθηκε ἡ ἐντύπωση πώς τό συγκεκριμένο σύνολο δέν ἄξιζε μιά ἐκτενή μελέτη καί ἵσως πράγματι ἡ θαθύτερη ὁμορφιά καί σοφία τῶν ταπεινῶν αὐτῶν κτισμάτων νά βρίσκεται στήν ἀγαλλίαση πού γεννᾶ ἡ θέα τους, στήν ἀνάλαφρη - σχεδόν χαρούμενη - αἴσθηση τοῦ νά δρασκελᾶς τό κατώφλι, ν' ἀνάθεις τό ξερό λουσίνι στό γυάλινο καντήλι, νά προσφέρεις θυμίαμα πού δέν είναι τό ἀκριβότερο καί νά πλημμυρίζεις ἀπό τήν καθάρια, ἀπηλλαγμένη ἀπό φόβο, πίστη πού μόνο στόν κακοτράχαλο τοῦτο τόπο θά μποροῦσε νά βλαστήσει. Αποτελοῦσε ὅμως χρέος τοῦ γράφοντος νά ἐπιστρέψει στά πολυαγαπημένα μονοπάτια τῆς τρυφερότερης ἡλικίας, ν' ἀνέθει τίς ἀπαλές, σχεδόν ἀνθρώπινες, καμπύλες τῶν λόφων, νά κατέθει στούς λιόφυτους μυχούς τῶν κοιλάδων γιά νά ἀποδώσει τιμές μέ τόν τρόπο πού γνώριζε καλύτερα στό μαγεμένο κόσμο τῶν παιδικῶν ἀναμνήσεων πού τόν στολίζουν, σά μικρά ἀστέρια στό σκοτεινό ὁρίζοντα τοῦ χαρένου χρόνου, τά σεμνά αὐτά “ἄνθη εὔσεβείας”.

²¹ Εὐχαριστῶ τόν ἐκλεκτό φίλο Παΐσιο γιά τίς σκέψεις πού μοιράστηκε μαζί μου γύρω ἀπό τό συγκεκριμένο θέμα.

Οι χοροί τῶν ἀνδρειωμένων καὶ ὁ χορός τοῦ Λιδωρικίου

τοῦ Εύθυμίου Ξυλάγκουρα

‘Ο χορός καὶ τό τραγούδι εἶναι συνυφασμένα μὲ τή ζωή καὶ τή δράση τῶν Ἑλλήνων ἀπό τούς ἀρχαιοτάτους χρόνους.

Στήν ιστορική αὐτή διαδρομή διακρίνουμε διάφορες μορφές χορῶν ὅπως εἶναι οἱ θρησκευτικοί, σίρηνικοί, καθώς καὶ πολεμικοί, ὅπως ὁ χορός τῶν Κουρητῶν καὶ ὁ πυρρίχιος. Κατά τήν μακρά περίοδο τῆς τουρκοκρατίας καὶ κατά τήν διάρκεια τῶν Ἐθνικῶν ἀπελευθερωτικῶν μας ἀγώνων οἱ χοροί καὶ τά τραγούδια τῶν Ἑλλήνων ἀπηχοῦσαν τά αἰσθήματα καὶ τούς πόθους νά ἀποτινάξουν τό ζυγό τῆς σκλαβιᾶς καὶ νά γευθοῦν τήν Ἐλευθερία τους.

Ἐκτός τοῦ πολύ γνωστοῦ χοροῦ τοῦ Ζαλόγγου ἐφάμιλλός του, ἀπό πολλές ἀπόψεις, εἶναι καὶ ὁ περίφημος χορός τοῦ Λιδωρικίου πού χόρεψαν τόν Ἀπρίλη τοῦ 1826 οἱ Ἑλληνες Ρουμελιώτες, Σουλιώτες καὶ ἄλλοι ἄνδρες καὶ γυναῖκες πού κατόρθωσαν νά διασωθοῦν κατά τήν ἥρωϊκή ἔκεινη ἔξοδο τοῦ Μεσολογγίου τῆς νύχτας τῆς 10ης Ἀπριλίου 1826.

‘Ο ιστορικός Σπ. Τρικούπης ἀναφέρει στήν ‘Ιστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης τόμος Γ κεφ. ΝΗ - σελίς 339-40:

“Αφ’ οὗ δέ διεπορεύθησαν, ἔφθασαν, οἱ μέν ἐντεῦθεν οἱ δέ ἐκεῖθεν εἰς τούς πρόποδας τοῦ Ζυγοῦ, ὅ ἐστιν εἰς ἣν ἐθεώρουν ώς τό τέρμα τῶν κινδύνων των θέσιν καὶ ὑπό τό πῦρ τῶν ἔξωθεν εἰς ἀντίληψιν ἀναμενομένων Ἑλλήνων, ἀλλ’ ἀντί φίλων ηὔραν πολυαρίθμους Ἀλβανούς ὑπό τόν Μουστάμπεην καὶ ἔπαθαν τά πάνδεινα καταδιωχθέντες καὶ ἐπ’ αὐτοῦ τοῦ ὄρους”.

Καί συνεχίζει ὁ Τρικούπης: “Νυκτοποροῦντες οἱ περί τόν Μότσαρην, τόν Τζαβέλλαν καὶ τόν Μακρήν ἔξημερώθησαν ἐπί τῆς κορυφῆς τοῦ ὄρους κακήν κακῶς ἐξ αἰτίας τῆς ταλαιπωρίας, τῆς πείνας καὶ τοῦ κόπου. Τήν δέ ἐπαύριον ἔφθασαν οἱ

πλεῖστοι εἰς Δερβέκισταν, χωρίον τοῦ Ἀποκούρου, ὅπου οὐδένα ηὔραν τῶν κατοίκων, πρός μικράν περίθαλψιν, ἀλλά μόνον δλιγάριθμα τίνα σώματα τοῦ Κώστα Μπότσαρη καὶ ἄλλων ὀπλαρχηγῶν δικαιολογουμένων, διὰ τὴν δλιγότητα τῶν περί αὐτούς καὶ τὴν μή ἐμφάνισιν τῶν πολλῶν δέν ἥδυνήθησαν νά τρέξωσιν εἰς βοῆθειάν των.

Ἐμειναν δέ οἱ διασωθέντες ἐν τῷ χωρίῳ δλῆν τὴν ἡμέραν, τὴν δέ ἐπαύριον μετέβησαν εἰς Πλάτανον τῶν Κραθάρων, ὅπου διέμειναν 8 ἡμέρας ἀναμένοντες τούς τῆδε κακεῖσε διασπαρέντας, ἐκεῖθεν πῆγαν εἰς Σάλωνα. Κακῶς ἔχοντες πρό τῆς ἑξόδου τόσον ἐταλαιπωρήθησαν μετά τὴν ἑξοδον, καὶ τόσοι ἀπέθαναν καθ' ὁδόν πεινῶντες καὶ κακουχούμενοι, ὥστε ἀπαριθμηθέντες, ἀφ' οὗ ἐφθασαν εἰς τά Σάλωνα, εὑρέθησαν δλοι οἱ διασωθέντες 1300, ἐνῶ οἱ τῆς φρουρᾶς μόνοι ἦσαν ἐπί τῆς ἑξόδου τῶν 2500!!!...."

Ἐπίσης ὁ Τερτσέτης (ΑΠΑΝΤΑ) στή σελίδα 142 στοῖχος 45-55 στό ποίημά του μέ τίτλο ""Ο χορός τῶν ὀπλαρχηγῶν καὶ ἡ Νύχτα τοῦ Μαΐου"" περιγράφει χαρακτηριστικά τόν ιστορικό χορό πού ἔγινε ἀπό τούς ἡρωϊκούς Μεσολογγίτες κατά τὴν ιστορική νύχτα τῆς ἑξόδου καὶ τό ἐφιαλτικό σκόρπιομα στά θουνά τοῦ Λιδωρικίου.

Γράφει λοιπόν ὁ Γ. Τερτσέτης:

"Ω χιονιομένε Παρνασσόε, οπηλιές στό Λιδωρίκι, σεῖς εἴδατε καλόν χορόν ἀπ' ἄνδρες καὶ γυναῖκες δμορφονιές καὶ γέροντες κι ἀνδρειωμένοι νέοι στένουν ζωνάρι ἔνα χορό εὔμορφα τραγουδοῦνε κι οἱ νιές ὅπού χορεύουνε φοροῦν ἀνδρίκια ροῦχα, καὶ μ' ἄρματα πλακώνουνε τά τρυφερά θυζιά τους.

Εἶναι τά Ἐλληνόπουλα πού ἀπό τό Μεσολόγγι μέ τά σπαθιά τους γλύτωσαν στῆς νύχτας τό φεγγάρι καὶ τώρα στένουνε χορό, ψηλά στό Λιδορίκι χορεύουν νά ἡμερώσουνε τή λύπη τῆς καρδιᾶς τους πώς πλιά δέν θέλει ματαίδοῦν τούς νιούς πού ἔχαθῆκαν.

Χορεύουν διά νά δώσουνε θάρρος εἰς τὴν πατρίδα, πώς ὅσο κι ἂν ἐμείνανε λίγα τά παλληκάρια, τά στήθη τους δέν δείλιασαν στούς φόνους καὶ στό αἷμα καὶ χαίρονται καὶ τραγουδοῦν σάν στές καλές ἡμέρες.

Γι' αὐτά πολεμοῦσαν τότε ἀδιαφορῶντας γιά τό θάνατο!

Σήμερα.....;

‘Ο χορός αύτός ἔγινε εἰς Λιδορίκι ἀπαραλλάκτως ὡς περιγράφεται.

Μόνον μέ αὐτό παραθάλλω τόν χορόν ὃπου ἔκαμαν νέοι καί οἱ γέροντες εἰς τό Λιδωρίκι, οἱ νέοι καὶ οἱ γέροντες πού ἐγλύτωσαν τῇ νύχτα τοῦ Μεσολογγίου καὶ χορεύουν διὰ νά ἥμερώσουν τήν λύπη τους διά τόν ἀφανισμό τῶν συντρόφων καὶ νά θαρρεύσουν τήν πατρίδα, δτὶ πάλε σπάνιοι σάν ἔμειναν θά κινδυνεύσουν τή ζωή τους διά τήν σωτηρίαν τῆς. Καί τήν κινδύνευσαν.

Σέ σχετική ὑποσημείωση ἀναφέρεται δτὶ ὁ χορός αύτός ἔγινε εἰς Λιδωρίκι ὃπως περιγράφεται καὶ οἱ δύο χοροί είχαν τήν περιφρόνησην πρός τό θάνατο καὶ τήν τοποθέτησην τῆς Ἐλευθερίας ὡς ὑπέρτατο ἀγαθοῦ ὑπεράνω ἀκόμα καὶ ἀπό τήν ἀνθρώπινη ζωή.

Καί οἱ Ἑλλήνες στό Λιδωρίκι ἄνδρες καὶ ἄνδρογυναικες μέ τό χορό τους ἔδειξαν δτὶ πάνω ἀπ’ τόν ἀνθρώπινο πόνο καὶ τή θυσία τῆς ζωῆς τῶν ἀδελφῶν τους ὑπάρχει ἡ Ἐλευθερία τους καὶ ἡ Ἐλευθερία τῆς Πατρίδος.

Αύτοί πού τήν νύχτα τῆς ἡρωϊκῆς ἐξόδου μπόρεσαν δρόμο νά σχίσουν τά σπαθιά κι ἐλεύθεροι νά μείνουν καὶ νά φθάσουν ἐκεῖθε μέ τούς ἀδελφούς. Δέν χόρεψαν γιά χαρά καὶ γιά ἀπόλαυση ἀλλά γιά νά ἀποτίσουν φόρο τιμῆς στούς ἀδελφούς τους πού ἔμειναν ἐδῶθε μέ τό χάρο καὶ νά διαλαλήσουν κατά τρόπο πανηγυρικό δτὶ αύτοί στέκονται ὅρθιοι ἀπτόητοι καὶ ἔχουν τή δύναμη καὶ τή θέληση νά συνεχίσουν τόν ἀγώνα γιά Λευτεριά.

Δικαίως ὁ Τερτσέτης χαρακτηρίζει τό χορό τοῦ Ζαλόγγου πρός τόν ὄποιο παραθάλλει τό χορό τοῦ Λιδωρικίου “θειότερον χορόν” καὶ μάλιστα ὅχι ἀπλῶς θεῖον γιά νά τόν διακρίνει ἀπ’ τούς ἄλλους χορούς ἀφοῦ κατά τούς ἀρχαίους Ἑλληνες ὁ χορός γενικῶς ἐθεωρεῖτο δτὶ ἔχει θείαν τήν καταγωγή.

ΑΠΟ ΤΑ ΕΚΘΕΜΑΤΑ ΤΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ ΜΑΣ

Τομπίδες Κουδουνά
ΑΙθουσα Α' , Αριθ. 2

Τό Διστομίτικο μαντρί

τῆς Ρούλας Λιάσκου

Σάν περάσουμε τό τρίστρατο, Δελφοί, Θήβα, Δαύλεια, κι ἀφήσουμε πίσω μας τή Στενή, πού ὁ Οἰδίποδας φονιάς γίνηκε τοῦ πατέρα του, δίχως νά τό ξέρει, τραβῶντας γιά τόν Κορακόλιθο, νάτο μπροστά μας τό Διστομίτικο μαντρί.

Πάντα μοῦ ἄρεσε, ξεχωριστό σάν μιά μικροσκοπική "πολιτεία" τό θαύμαζα κάθε φορά, πού περνοῦσα.

Δίπλα του πάνω στά βράχια οἱ κολῶνες τῆς ΔΕΗ ἀγγίζανε λές τόν οὐρανό.

Τό Διστομίτικο μαντρί κτισμένο μέξερολιθιά σ' ἐπίπεδα χρόνια ξεχείμαζε τά πρόβατα ἀπό τόν περασμένο αἰώνα...

Λένε πώς κτίστηκε γύρω στά 1890, κι ἵσως νά κράτησε μέχρι τά χρόνια τοῦ '40 καί λίγο πάρα πέρα.

Ἐρημό δίχως πρόβατα, δίχως τσοπάνη δοσμένο στή μοναξιά του, σιωπηλό. Κάποτε ἐκεῖ μαζί μέγιδοπρόβατα ζοῦσε κι ὁ τσέλιγκας.

‘Ο Λουκάς ὁ Χαραμαντάς, ἀπ' τό Χρισσό, μοῦ λέει, πώς γιά νάχεις μαντρί, θάπρεπε νάχεις πάνω ἀπό διακόσια πρόβατα ἥ γίδια.

Στό μαντρί μένανε μόνο τά γαλάρια, κείνα πού τρέφονταν ἀπό τῆς μάνας τους τό γάλα. Τά ζυγούρια τάχανε σ' ἄλλο μαντρί, τά στέρφα γενάγανε τίν ἄλλη χρονιά. "Τό μαντρί" μοῦ ἔξηγεί ὁ Λουκάς "εἶναι γιά τό χειμῶνα, γιά τό καλοκαίρι εἶναι ἥ στρούγκα".

“Ανοιξη θγαίνανε ἀπ' τό μαντρί τά πρόβατα, τ' ἀρμέγανε στά θερινά λιβάδια.

‘Η στάνη, ἔνα κοπάδι πρόβατα ἥ γίδια, ἔχουνε πάντα ἀρχηγό, πού πάει μπροστά, τό λέν κεσέμι καί φοράει κουδούνια ἥ κυπρί. Τά γίδια ἀτίθασα, ὅπως ὁ ποιητής μας, ὁ Ζαχαρίας Παπαντωνίου, τά τραγούδησε, δέν μπαίνουν στή σειρά, δέν ἔχουνε κεσέμι.

Τά προβατάκια ἀθῶα καί ὑπάκουα, πιστά ἀκολουθοῦνε.

Τσοπάνηδες καί γιδοπρόβατα βλέπεις ἀκόμα στό Χρισσό καί στήν Ἀράχωβα, στό Δίστομο καί στούς Δελφούς. Παλεύουνε γιά τή ζωή μέσα στόν ἄνεμο, στό χιόνι, στό λιοπύρι.

·Αγνοί "ποιμένες" τῆς Γραφῆς, σίγουρα βλογημένοι.

ΙΣΤΟΡΙΟΥΛΕΣ ΤΟΥ ΤΟΠΟΥ ΜΑΣ

α. Κολοβάτες
(Δροσοχώρι)
(α)

τοῦ ΓΕΝΙΚΟς

Κολοβάτες! Νά ἔνα χωριό μέ πολλές ἰδιαιτερότητες. Κρυμμένο σέ μιά πλαγιά κάτω ἀπ' τὸν Γερολέκα, ἀρκετά μεγάλο, πού σάν κύρια ἀσχολία του ἔταν τὸ τσοπανιλίκι.¹

Μέχρι τὸ 1947, χρονιά πού ὁ στρατός ἐκκένωσε τὸ χωριό, ὅταν ἐφάρμοσε τὸ σχέδιο τῆς "Καμμένης Γῆς", τότε μέ τὸν συμμοριτοπόλεμο, τὸ χωριό τοῦτο δέν εἶχε, δέν ἤθελε νά ἔχει καμιά ἐπαφή μέ τὸν ἔξω κόσμο. Οὔτε ἔδινε, οὔτε ἐπαιρνε νύφη ἢ γαμπρό ἀπό ἄλλοῦ καί μόνο μεταξύ τους παντρευόντουσαν. Καί πῶς μποροῦσε νά γίνει ἀλλιῶς, ἀφοῦ τ' ἀρραβωνιάσματα τῶν παιδιῶν γινόντουσαν μόλις αὐτά ἔφταναν στήν ἥλικία τῶν 13-15 ἔτῶν;

Κεῖνα τὰ χρόνια καί πρίν οἱ Κολοβατιανοί ἐγκαταλείψουν τὸ Δροσοχώρι τους, ἀφοῦ αὐτό ἀρχισε νά κατωλισθαίνει, οἱ ἄνδρες κατά κανόνα βρισκόντουσαν κοντά στά λίγα ἢ πολλά γιδοπρόβατά τους καί οἱ γυναῖκες στό σπίτι, τά λίγα χωράφια, στό δάσος γιά ξύλα, τά όποια ἄλλα χρησιμοποιοῦσαν γιά τίς ἀνάγκες τῶν σπιτιῶν τους καί ἄλλα γιά νά τά πουλήσουν στά Σάλωνα γιά νά οἰκονομήσουν τά ἀναγκαῖα, γιά λίγο ἔστω πετρόλαδο γιά νά μποροῦν νά θλέπονται τά βράδυα, ἰδιαίτερα τά κρύα τοῦ χειμῶνα.

Οἱ ἄνδρες, ἀπό παιδιά ἀκόμα, ἔνα μέλημα εἶχαν. Τό πῶς θά γίνουν καλοί ζωοκλέφτες. Ἐκεῖνος ὁ αὐστηρός νόμος τοῦ Μεταξᾶ, γιά τή ζωοκλοπή, πού δάμασε ἀκόμα καί τούς Κρητικούς, δέν εἶχε σοθαρά ἀποτελέσματα στούς Κολοβατιανούς ζωοκλέφτες.

*Ακολουθοῦν λίγα στιγμιότυπα ἀπ' τή συνήθεια αὐτή.

β. Τό κάλεσμα τοῦ κόκορα

Ἐνας ἀπ" αὐτούς τούς ζωοκλέφτες, ὁ όποιος εἶχε καταντή-

σει δὲ φόβος καὶ δὲ τρόμος ὄλόκληρης τῆς περιοχῆς, ἡταν καὶ δὲ φίλος μας Ἀλαφοδῆμος καὶ νά δείγματα τῶν ... κατορθωμάτων του.

Τά πρόθατα εἶχαν ξεγεννήσει στά χειμαδιά, ἐκεῖ κοντά στό Μοναστήρι τοῦ Προφήτη Ἡλία, γεγονός πού ἐπέτρεπε, ἔστω καὶ γιά λίγο, τήν ἀπουσία τοῦ φίλου μας ἀπ' τό κοπάδι του. Βρέθηκε λοιπόν στό χωριό, ὅταν γιόρταζε ἔνας συγχωριανός του καὶ φίλος του, τήν ὀνομαστική του ἑορτή. Πήγε λοιπόν τό βραδάκι, λίγο ἀργά, νά τοῦ πεῖ τά "Χρόνια πολλά".

Πρέπει ἐδῶ νά ποῦμε, μέ τήν εὐκαρία τῆς ἱστοριούλας μας, ὅτι κείνα τά χρόνια στά χωριά τά γλυκά ἡταν ἄγνωστα. Ἀργότερα ὅταν ἔνα ζευγάρι ἔκανε ἐπίσκεψη γιά νά εύχηθει τό "Χρόνια πολλά" μπαίνοντας στό σπίτι τοῦ ἑορτάζοντος, χώριζε καὶ ἡ μέν γυναίκα πήγαινε γιά νά φάει τό ... "τοικολατάκι" της ἡ κάποιο γλυκό, ἐνῶ ὁ ἄνδρας στήν ἀλλη κάμαρη πού ἡταν γιά τούς ἄνδρες, δπου σερβίριζόταν ἔνας μεζές καὶ κρασί. Ἐάν ἡταν περισσότερο φίλος, κουμπάρος ἡ καλός συγγενής τότε παρέμενε γιά τό "τραπέζι" δηλαδή τό δεῖπνο.

Βρέθηκε λοιπόν ὁ φίλος μας στό τραπέζι τοῦ φίλου του κι ἄρχισε τό φαγοπότι. Τό κρασί καλό κατέβαινε, ὡς τερψιλαρύγγιον καὶ σέ λίγο ἔφερε τά τραγούδια. Ἡ νύχτα προχώρησε καὶ δὲ φίλος μας ἐπρεπε νά φύγει γιατί τό πρωΐ ἐπρεπε νά είναι νωρίς κοντά στά "πράματα" γιά τόν πρωϊνό σκάρο. Ἡπει καὶ τό ... "στρατιάτικο", καληνύχτησε καὶ ξεκίνησε νά φύγει. Φεύγοντας ὅμως καὶ περνῶντας ἔξω ἀπ' τό κατώι τοῦ σπιτιοῦ ἀκουσε τόν κόκορα πού ἡταν μέσα νά γουργουρίζει. Ποιός ξέρει ποιό ὄνειρο ἔβλεπε ὁ ἄμοιρος. Ὁ φίλος μας ἀμέσως κοντοστάθηκε. Τοῦ φάνηκε πώς ὁ κόκορας τόν καλούσε, τοῦ φώναζε: Ἐλα! Ἐλα πάρε με! Πῶς ἡταν δυνατόν νά φερθεῖ ὁ φίλος μας τόσο ἀγενῶς; Καὶ χωρίς πολλές κουθέντες, χωρίς χασομέρια, ἔβαλε τό χέρι του κάτω στήν κοτότρυπα² καὶ μέ τή βοήθεια τῆς γκλίτσας του, πέταξε τήν ἀμπάρα, ἀνοιξε τήν κατωγόπορτα καὶ ἔφθασε ἐκεῖ πού ὁ κόκορας ὄνειρευόταν. Τόν ἄρπαξε, τοῦ ἔβαλε τό κεφάλι κάτω ἀπ' τή φτερούγα του, γιά νά μή μπορεῖ νά φωνάξει, όπότε θά ἀκουγόταν ἀπ' τούς νοικοκυραίους, τόν ἔβαλε κάτω ἀπ' τή μασχάλη του καὶ ἔφυγε πολύ ἰκανοποιημένος, ἀφοῦ εἶχε ... ἰκανοποιήσει τήν ἐπθυμία

τοῦ κόκορα, ἀλλά καὶ γιατί τὸν εἶχε βοηθήσει νά μήν ... ξεχάσει τίς συνήθειές του.

Τήν ἄλλη μέρα ὅταν ἡ νοικοκυρά εἶδε τὴν πόρτα τοῦ κατωγίου ἀνοιχτή καὶ τὸν κόκορα νά λείπει ρώτησε τὸν ἄνδρα τῆς μήπως αὐτός τὸν εἶδε. Καὶ κεῖνος:

-Μήν ψάχνεις! Τὸν πῆρε, γυναίκα, ὁ κερατᾶς!

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ:

1. Τό Δροσοχώρι μέ τὸν νόμο Καποδίστρια ἔγινε μέλος τοῦ Δήμου Ἀμφίσσης.

2. Κοτότρυπα εἶναι ἡ τρύπα πού ἔχει κοπεῖ στὴν κατωγόπορτα γιά νά μπαινοθγαίνουν οἱ κότες. Κύριο μέλημα ἦταν κάθε βράδυ νά τὴν κλείνουν μέ μιά πέτρα γιά νά μήν μπαίνει καὶ ἡ ἀλεποῦ.

γ. Πῶς νά γυρίσει στό μανάρι μέ ἄδεια χέρια;

Ἐνας ἄλλος φίλος ἔφθασε τό βραδάκι, κοτσανιασμένος ἀπ' τό ξηροθόρι τῆς ἡμέρας, κάτω στὴν Τοπόλια, γιά κάποια δουλειά καὶ φιλοξενήθηκε στό σπίτι τοῦ φίλου του Μπακαλούκα. Κάθισε κοντά στό ἀναμμένο τζάκι κι ἀφοῦ στέγνωσε καὶ ζεστάθηκε, ἡ νοικοκυρά ἐστρωσε τραπέζι γιά νά φᾶνε. Καλομαγειρεμένο, ζεστό φαγητό εἶχε μέρες νά φάει ὁ τσοπάνης καὶ τό σπίτι του στὴν Κολοβάτα μακριά. Φάγανε, λοιπόν, καλά, ἥπιε καὶ κάμποσο καλό κρασί καὶ κάποια ὥρα ἀποφάσισε νά φύγει γιά τό μαντρί. Εἶχε ἀκουστεῖ πώς φάνηκε καὶ ζουλάπι. Καληνύχτησε, λοιπόν, εὐχαρίστησε τούς φίλους καὶ θγῆκε στό δρόμο γιά νά φύγει. Μόλις οἱ νοικοκυραῖοι ἐκλεισαν πίσω του τὴν πόρτα, αὐτός τράβηξε κατευθείαν γιά τό κατώϊ τοῦ φίλου του. Ἀφοῦ ἀνοιξε τὴν κατωγόπορτα πῆρε τό ἀρνί τό ὁποῖο προόριζε ὁ Μπακαλούκας γιά τά Χριστούγεννα καὶ πήγε στή δουλειά του.

Μόλις, τήν ἄλλη μέρα, ἀνακάλυψε ὁ νοικοκύρης ὅτι τό ζυγούρι του εἶχε κάνει φτερά, κούνησε τό κεφάλι του καὶ θγῆκε στὴν ἀγορά. Ἐκεῖ βρῆκε κάποιον μέ τὸν ὁποῖο παρήγειλε στό φίλο του Κολοβατιανό, ὅτι τὸν θέλει ὁπωσδήποτε.

“Ο ”φίλος“ μόλις πήρε τήν παραγγελία κατέβηκε καί θρῆκε τόν ἄνθρωπο που τόν είχε πρό ἡμερῶν φιλοξενήσει καί κεῖνος, χωρίς περιστροφές, χωρίς μισόλογα:

-Δέν ξέρω τί θά κάνεις. Θέλω ἀπό σένα τό ἀρνί γιά τά Χριστούγεννα!!

-Μά...

-Ούτε μά, ούτε ξερά! Μέχρι τήν παραμονή θέλω τό ζυγούρι μου. Γειά σου.

Πέρασαν μέρες καί κάποτε ἔφθασε ἡ προπαραμονή τῶν Χριστουγέννων καί τό πρωī-πρωī ὁ νοικοκύρης ἄκουσε στό κατώϊ του βέλασμα ἀρνιοῦ. Κατέβηκε καί τί νά δεῖ; Ἐνα δημορφο καί μεγάλο ζυγούρι μέ κέρατα γυριστά καί χωρίς φτερά, που είχε κάνει τό δικό του. Ήταν τό ἀρνί που είχε ἀντικαταστήσει τό δικό του, ὁ φίλος του. Ἀλλά ἐπειδή ἤταν πεπεισμένος ὅτι κι αὐτό τό είχε κλέψει ἀπ’ ἄλλοῦ, τό ἔσφαξε ἀμέσως καί φρόντισε νά ἔξαφανίσει τό τομάρι, γιατί αὐτό θά ἤταν καί τό πειστήριο τῆς κλοπῆς. “Όλα καλά, ἀλλά ὅχι νά πάει καί γιά κλεπταποδόχος.

Ἐπειτα ἀπό μερικές ἡμέρες ξανάσμιξαν οἱ φίλοι καί: -Δέ μοῦ λές θρέ κουμπάρε, γιατί μοῦ τό πήρες τό ἀρνί;

Κι ὁ ”φίλος“ ρωτᾶ μέ τή σειρά του:

-Καί πῶς νά πάω θρέ κουμπάρε στό μανδρί μέ ... ἄδεια τά χέρια;....

6. "Αγιος Γεώργιος

ιγ. Πῶς πρέπει νά κλέβονται τά ἀμύγδαλα

"Έχουμε κι' ἄλλοῦ περιγράψει τούς χαρακτῆρες τῶν δύο ἥρωών μας σέ τούτη τήν ιστοριούλα μας και θυμίζουμε,

ὅ πρῶτος, ὁ γερο-Δῆμος, ἡσυχος, πρᾶος, ὑπομονετικός, καλοκάγαθος, κοίταζε τή δουλειά του και προσπαθοῦσε νά μή κάνει κακό σέ κανέναν,

ὅ δεύτερος ἦταν τσοπάνης, ἔχοντας μέσα στό αἷμα του τή σκανδαλιά, τήν πονηριά και ὅλες τίς ἀρετές ἐνός ξωχάρη τῆς ἐποχῆς ἐκείνης πού θεωροῦσε τήν ίκανότητα τῆς κλεψιᾶς μεγάλο προσόν.

Κείνη τήν ἐποχή, τήν καλή ὅπως τήν λέμε σήμερα, κάθε νοικοκυριό εἶχε ἔνα τουλάχιστον ἄλογο ἢ γαϊδούρι γιά τίς πολλές και ποικίλες ἀνάγκες του.

Τόν χειμῶνα γιά τροφή τοῦ ζώου, φρόντιζαν και γέμιζαν τούς ἀχερώνες τους μέ σανό, βίκο και προπαντός μέ ἄχυρα, ἄλλα μόλις ἔρχότανε ἢ "Ανοιξη" ἔπαιρναν ὁ καθένας τους τά ζῶα του τά ἔθγαζε σέ κάποιο χορταριασμένο τόπο και κεῖ κοιμόταν ἔχοντας τό νοῦ του στό ζωντανό του. Τοῦτο κρατοῦσε μέχρι πού ἄρχιζαν τά πρωτοθρόχια. Ἐτσι βρέθηκε ὁ γερο-Δῆμος μας σέ κάποιο χωράφι, ρεβένιο, μέ καλό χορτάρι γιά τή φοράδα του, ἔπιασε ἔνα ἀπάγκιο, ἔστρωσε τά στρωσίδια του και ἔπεσε γιά ὑπνο, νά ξεκουρασθεῖ και νά κοιμηθεῖ.

Λίγο πιό πέρα ἦταν πέντε - ἔξ ἀμυγδαλιές, φορτωμένες, μ' ἀμύγδαλα διάφορα. Αύτές εἶχαν ἐπισημανθεῖ, εἶχαν μπεῖ στό στόχαστρο τοῦ Τσούξη, τοῦ δεύτερου ἥρωά μας και τοῦτο τό βράδυ ἥλθε ὁ ἀθεόφοβος νά κλέψει τά μύγδαλα. "Οταν ξεκίνησε γιά τήν ἐπιχείρησή του και ἀφοῦ δέν φαντάστηκε ὅτι κάποιος μποροῦσε νά εἶναι γύρω, μετά τήν τακτοποίηση τῶν ζωντανῶν του, πῆρε ἔνα πετρελαιοτενεκέ, πού εἶχε ἐκεῖ στό πηγάδι του γιά νά βγάζει νερό ἀπ' αὐτό και νά τό ρίχνει στόν κουρίτο του, νά τό βρίσκουν τά πρόβατά του και νά ξεδιψοῦν, και τράβηξε κατ' εὐθείαν γιά τίς ἀμυγδαλιές πού εἶχε βάλει

ώς στόχο του.

Άρχισε νά μαζεύει τά μύγδαλα καί νά τά ρίχνει μέσα στόν τενεκέ, ἀλλά αὐτά τά ἀθεόφοβα, πέφτοντας μέσα ἔκαναν τόν θόρυβο ντράγκ, ντράγκ, ντράγκ ...

Αύτός ὁ θόρυβος ἔφτασε στ' αὐτιά τοῦ γέρο-Δῆμου, πού ξαπλωμένος κοίταζε τά ἀστέρια, μέχρι νά τόν πάρει ὁ ὑπνος καί τόν γέρμισε ἀπορίες. Τί στό καλό ἦταν αὐτό τό ντράγκ, ντράγκ ...;

Δέν πίστευε στά φαντάσματα, τά ξωτικά καί τά ἀερικά καί γι' αὐτό σηκώθηκε σιγά - σιγά καί τί νά δεῖ; Τόν Τσούξη νά κλέθει τά ἀμύγδαλα. Πήγε καί ξαναξάπλωσε καί κάποτε τόν πῆρε ὁ ὑπνος, αὐτός πού σέ ξεφορτώνει ἀπ' τήν κούραση. Πρωΐ - πρωΐ σηκώθηκε, μάζεψε τή φοράδα του, τή σαμάρωσε καί ἀφοῦ φόρτωσε τά στρωσίδια του, καβαλίκεψε καί τράβηξε πρῶτα γιά τή βρύση τοῦ χωριοῦ νά ξεδιψάσει αὐτός καί ἡ φοράδα του. Μετά θά πήγαινε στό οπίτι του γιά νά ἀρχίσει ἡ καθημερινή ρουτίνα.

Σάν ἔφτασε στή βρύση, βλέπει τόν Τσούξη νά πλένεται καί νᾶναι χαρούμενος, ίκανοποιημένος, εὐτυχισμένος θά ἔλεγε κανείς ...

- Καλῶς τόν Δῆμο!
- Τί κάνεις αὐτοῦ Λιά; Πλένεσαι; Καθαρίζεσαι ἀπ' τόν ἰδρωτα τής νύχτας;
- Τί λές ρέ Δῆμο; Δεν σέ καταλαβαίνω!
- Τί νά καταλάβεις μωρέ; Ἀλλη φορά νά παίρνεις κανένα τράστο ἡ σακκί καί δχι τενεκέ μωρέ, ὅταν πᾶς νά κλέψεις τούγαλα, πού μ' ἄφησες ἄϋπνο ὅλη τή νύχτα

Κι ὁ Τσούξης ἄκουσε τή συμβουλή τοῦ γέρο-Δῆμου καί δέν ξαναπῆρε τενεκέ.

γ. Χρισσό Α. Γενικά

Η ιστορία και τούτου τοῦ χωριοῦ εἶναι πάρα πολύ μεγάλη. Φαίνεται δτι κτίστηκε ἀπ' τὸν γυιό τοῦ Φώκου, πού πρῶτος κατώκησε τὴν περιοχή τῆς σημερινῆς Φωκίδας, τὸν Κρίσον, στὴ 2α π.Χ. χιλιετηρίδα.

Η Κρίσσα μέ ἀρκετή δύναμη - στὸν Τρωϊκό πόλεμο συμμετεῖχε μέ 40 πλοῖα ἐπέβαλε πολλές και πολλαπλές πιέσεις στὸ κοσμοξακουσμένο Μαντεῖο τῶν Δελφῶν, γεγονός πού ἀνάγκασε τὶς Ἀρμφυκτιονίες νά κηρύξουν ἐναντίον τῆς τὸν Ἱερό πόλεμο (596 - 585 π.Χ.) μέ ἀποτέλεσμα τὴν καταστροφῆ τῆς και τὴν κατεδάφισή τῆς ἀπ' αὐτές.

Σιγά - σιγά ἀνδρώθηκε και πάλι και ἔγινε χωριό και μάλιστα μεγάλο. Οι κάτοικοι του ἀσχολοῦντο μέ τὴν ἐλαιοκαλλιέργεια, ἀλλά και τὴν μεταξουργία. Ἐτοι ἔζησε ὅλη τὴν ἔξελιξη τῆς ιστορίας τῆς περιοχῆς.

Ἀπό τοῦ 1700 ἔγινε ἔδρα τοῦ Ἐπισκόπου Σαλώνων και ἔμεινε ἐκεῖ μέχρι πού ὁ μεγάλος Ἐπίοκοπος Ἡσαΐας τῇ μετέφερε και πάλι στὰ Σάλωνα.

Κατά τὸν Μεγάλο Ἀγώνα τὸ Χρισσό ἔδωσε τὸ παρόν μέ (29) εἴκοσι ἑννέα ἀγωνιστάς.

Μέ τὴ σύσταση τοῦ νέου Κράτους και μέ τὸ ὑπ' ἀριθ. 2 παράρτημα τοῦ ὑπ' ἀριθ. 80 τῆς 28.12.1836 ΦΕΚ γενικοῦ πίνακος τῶν Δήμων τοῦ Κράτους, τὸ Χρισσό και μέχρι τὸ 1840 ἦταν ἡ πρωτεύουσα τοῦ Δήμου Κρίσσης πού περιλάμβανε τὰ χωριά Χρισσό και Ξηροπήγαδο.

Μέ τὸ ἀπό 30.8.1840 Β.Δ., πού δημοσιεύτηκε στὸ ὑπ' ἀριθ. 22 τῆς 18.12.1840 ΦΕΚ, τὸ Χρισσό παραμένει πρωτεύουσα τοῦ Δήμου Κρίσσης, μέ τὰ χωριά πού πρῶτα εἶχε και ἐπί πλέον τοῦ τέως Δήμου Δελφῶν πού εἶχε τὸ Καστρί και τὸ Μετόχι τῆς Ἱερουσαλήμ.

Οταν καταργήθηκαν οἱ Δῆμοι μέ τὸν ΔΝΖ (4057) Νόμο τῆς 10.2.1912 (ΦΕΚ 58Α'/14.2.1912) τὸ Χρισσό ἔγινε Κοινότης και ἔτοι πορεύεται μέχρι σήμερα.

‘Η ἀναγνώριση εἰς Κοινότητα ἔγινε μέ το Β.Δ. τῆς 29.8.1912
ΦΕΚ 261 Α’ 1912.

Τοῦτο τὸ χωριό εἶναι ὅμορφο, μέ πολύ καλή θέα πρός τὸν
ἔλαιωνα καὶ τὸν Κορινθιακό κόλπο, τὸν ὃποῖο ἀγναντεύει ἀπό
ὑψόμετρο 180μ.

Στήν ἀπογραφή τοῦ 1920 εἶχε 1474 κατ. Τό 1928 εἶχε 1429.
Σέ κάθε ἀπογραφή πού ἔρχεται συνεχίζει νά λιγοστεύει καὶ
στήν τελευταία, τοῦ 1991 θρέθηκε μέ 968 μόνο καὶ ἄς εἶχε
προστεθεῖ καὶ τὸ Μοναστήρι τοῦ Προφ. Ἡλία, τὸ ὃποῖο ἔφυγε,
μετά τὸν Β’ Παγκ. Πόλεμο ἀπ’ τὴν κοινότητα Ἐλαιῶνος καὶ
ἡλθε στό Χρισσό, γιατί ἀνοιξε ἀπ’ ἐδῶ ὁ δρόμος.

Γιά νά φθάσει κανεῖς ἐδῶ θέλει ἀπ’ τὴν Ἀμφισσα χιλιόμε-
τρα, ἀπ’ τὴν Ἰτέα καὶ ἀπ’ τούς Δελφούς χιλιόμετρα.

Δέν ἔταν δυνατόν νά μή συμπεριληφθεῖ καὶ τοῦτο μέ τὶς
ΙΣΤΟΡΙΟΥΛΕΣ του στήν γενικώτερη προσπάθειά μας.

B. Τί κάνει ή ἐπιστήμη

Καταχείμωνο! Έξω ό τον θοριάς λυσσομανοῦσε καί δῶ ἄφηνε τό χιόνι νά πέσει, ὅπως ἥθελε μέ οκοπό νά σκεπάσει τά πανιά. Ἄλλοι θά τό λέγανε νά σαβανώσει τά πάντα κι ἄλλοι οἱ πιό ρωμαντικοί νά τά ντύσει μέ λευκό πέπλο. Ὁπως ὅμως καί νάχει τό πράγμα ό τον θοριάς, ἄγριος, δυνατός καί πολύ κρύος ἥθελε νά είναι ό μόνος κυρίαρχος στή φύση καί μέχρι τώρα τό κατόρθωνε.

Ήλθε τό σούρωπο. Μιά ἄγρια νύχτα τοῦ Γενάρη ἔρχότανε. Ἐπεσε ό ἀέρας, ἄλλα ἡ ψύχρα δυνάμωσε καί τό χιόνι μέ μεγάλες νιφάδες σάν ἀσπρα ροδοπέταλα ἔπεφτε ἀκατάπαυστα καί θά πετύχαινε τό σκοπό του τώρα πού ό τον θοριάς τοῦ τό ἐπέτρεπε. Ὁ φίλος μας, ό τσοπάνης προσπαθοῦσε μέσα σ' αὐτόν τόν τρελλοθοριά, τόν τρελλονεροθοριά νά βολέψει τά 40 - 50 προβατάκια του, σχεδόν νηστικός καί σχεδόν μουσκεμένος. Ἐπιτέλους τάβαλε στό μαντρί καί τράθηξε, κατ' εύθείαν, γιά τό σπίτι τοῦ κουμπάρου του. Εἶχε ζητήσει νά τόν δεῖ. Κάτι τόν ἥθελε ό κουμπάρος του καί ἀφέντης.

Καί ἤταν στ' ἀλήθεια ἀφέντης γιατί σέ κάθε δύσκολη στιγμή - κι' αὐτές ἤταν πολλές - τό μόνο ἀποκούμπι του, ἡ μόνη ἐλπίδα του, ό δανειοδότης του καί ό ἐγγυητής του ἤταν αὐτός ό κουμπάρος.

Ἄρχοντας μέ ὅλη τή σημασία.

Σάν ἔφτασε στό σπίτι, πού ἤτανε κοντά στήν πλατεία τοῦ χωριοῦ, ἔθγαλε τά τσαρούχια του ἀπ' ἔξω στό χαγιάτι καί μπῆκε μέσα. Μόλις μπῆκε στό "χειμωνιάτικο", ἐνοιωσε τό χάδι, τό φιλί, τήν ἀγκαλιά τῆς θαυμάσιας θαλπωρῆς πού τό μεγάλο τζάκι, τ' ἀναμμένο, εἶχε σκορπίσει μέσα στήν κάμαρη.

Ό κουμπάρος μισοξαπλωμένος στό μιντέρι του, ἀνασηκώθηκε μόλις μπῆκε ό κουμπάρος, είδε τό χάλι στό ὅποιο βρισκόταν ἀπ' τήν ταλαιπωρία τῆς ἡμέρας, τόν λυπήθηκε ἔτσι κοτοανιασμένο ὅπως τόν ἔβλεπε καί φώναξε τή γυναίκα του νά φέρει ξύλα γιά νά δυναμώσει ἡ φωτιά καί προπαντός λίγο κονιάκ γιά νά τό πάρει πάνω του ό φτωχός, νά συνέλθει κι'

ἀργότερα νά τοῦ ἐτοιμάσει λίγο φαγητό νά βάλει στό στόμα του καί λίγο κρασί γιά νά στυλωθεῖ ό ἀνθρωπος.

Ἡλθαν τά ξύλα κι ό "ἀφέντης" μέ τέχνη τά ἔχτισε πάνω στή φωτιά καί στή συνέχεια πῆρε τό καλάμι, αὐτό πού οἱ καλόγεροι χρησιμοποιοῦν κυρίως γιά νά μήν τούς καοῦν τά γένεια καί ἄρχισε νά φυσᾶ τή φωτιά γιά νά ξανάψουν τά ξύλα καί ζεσταθεῖ ό κοτσανιασμένος τσοπάνης. Κι ό ἀγράμματος ξωχάρης ὅταν εἶδε ότι μέ μερικά φυσήματα ḥ φωτιά ἀμέσως δυνάμισε, πῶς τά νιοφερμένα ξύλα ξάναψαν καί οκόρπισαν χαρά, ἐλπίδα, θαλπωρή στή μεγάλη κάμπαρα τοῦ σπιτιοῦ, ὅταν εἶδε πώς τό καλάμι πού ξάναβε τή φωτιά μέ ἀνεση, χωρίς νά βγαίνουν τά μάτια αὐτοῦ πού φύσαγε ἔξω ἀπ' τό φύσημα, γούρλωσε τά δικά του κι ἀπορώντας εἶπε:

- "Ε! ρέ πουτάνα ἐπιστήμ' π' τά βρῆκες οῦλα!!!!

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΒΙΒΛΙΟΥ

Θύμιου Δρόλαπα
Διάττοντες
<Ἐπιγραμματικός λόγος>

τοῦ Ζάχου Ξηροτύρη

Τό βιβλίο τοῦτο τοῦ Θύμιου Δρόλαπα εἶναι τό δεύτερό του βιβλίο. Τό πρῶτο του βιβλίο "Πυγολαμπίδες", εἶναι ἔνα βιβλίο προσφορᾶς στήν ποίηση.

‘Ο ἐπιγραμματικός λόγος τά ἐπιγραμματικά του κείμενα σέ ποιητικούς στίχους ἔχουν τή βίωση καί τήν πορεία τῆς ζωῆς τόσο συνδεδεμένα μέ τό πρῶτο του βιβλίο, πού ὁ συγγραφέας στά προλεγόμενά του τά θεωρεῖ ἀναπόσπαστη συνέχεια τοῦ πρώτου του βιβλίου. ‘Ο ἐπιγραμματικός λόγος, τό ἐπίγραμμα εἶναι ὁ χυρός τῶν νοημάτων καί διανοημάτων καί ὁ Θύμιος Δρόλαπας ἀναδείχθηκε ἐπιδέξια σμιλευτής καί στοχαστής. Τά ἐπιγράμματά του σμιλευμένα μέ ἥθος καί εὐπρέπεια, σαφεῖς οἱ στοχασμοί του ὅπως σαφής καί ἀψεγάδιαστη καί ἡ ἔκφραστή του, μιά συμπυκνωμένη σοφία καί ἐμπειρία τῆς ζωῆς. Οἱ στοχασμοί τοῦ δημιουργοῦ τῶν ἐπιγραμμάτων φιλοσοφημένοι, ἀπόσταγμα τῆς ἐμπειρίας τῆς ζωῆς.

Μέ τή δημοσιότητα τοῦ βιβλίου τούτου μᾶς προσφέρει ἐπιγραμματικά "ἐν ὀλίγοις πολλά", παρά τίς τόσες δυσκολίες πού ἐνέχει ἡ ἐπιγραμματική ἔκφραστη ὡς γνωστόν. Οἱ ποιητικοί ἐπιγραμματικοί στίχοι του ἀπλοί καί οἱ περιττολογίες προσποίηση καί ἐπιτήδευση, αὐθόρμητοι, πηγαῖοι, ξάστεροι ὅπως εἶναι καί ἡ ψυχή τοῦ συγγραφέα - ποιητῆ. Μεθοδικός ὁ Θ. Δρόλαπας, σαφής στήν ἔκφραση καί ἐπιδέξιος χειριστής τῆς γλώσσας, γράφει καί ἐκφράζεται εὔστοχα καί ἀντικειμενικά, παρά τίς τόσες δυσκολίες τῆς ἐπιγραμματικῆς ἔκφρασης.

Ἐπιγραμματικός ὁ λόγος του δωρικά σμιλευμένος περιστρέφεται γύρω ἀπό τίς ἀξίες καί τούς προβληματισμούς τοῦ σύγχρονου ἀνθρώπου, τῆς σύγχρονης ζωῆς καί τῆς σύγχρονης ἐποχῆς.

‘Η πλοκή, ἡ συναρπαστική φαντασία καὶ ἡ γλαφυρότητα γραφῆς συναρπάζουν τὸν ἀναγνώστη.

Συναισθηματικός καὶ εύαισθητος ὁ συγγραφέας Θ. Δρόλαπας ξέρει νά μεθοδεύει τίς σκέψεις του καὶ τά αἰσθήματά του καὶ νά τά παρουσιάζει στὸν ἀναγνώστη κατά τρόπο πού δονεῖ συθέμελα τὴν ψυχή του.

Πνευματικός δημιουργός ὁ Θ. Δρόλαπας, δέ γράφει μέ τό μελάνι τῆς πέννας, ἀλλά μέ τό μελάνι τῆς ψυχῆς του, τῶν ψυχικῶν συναισθημάτων του τά δόποια ἀναδύονται αὐθόρμητα ἀπό τὴν ψυχή του καὶ τά μεταγγίζει εὔληπτα καὶ κατανοητά στὸν ἀναγνώστη.

Ο Γκαίτε λέει ὅτι ἡ ποίηση συγκινεῖ ὅταν ὁ λόγος θγαίνει ἀπό τὴν καρδιά “καμιά δέν ἀγγίζει, ἂν ὁ λόγος δέ θγαίνει ἀπό τὴν καρδιά” καὶ ὁ λόγος τοῦ Θ. Δρόλαπα θγαίνει ἀπό τά φυλλοκάρδια του. Ἐν κατακλείδι εἶναι ἄξιος συγχαρητηρίων ὁ συγγραφέας Θ. Δρόλαπας γιά τούς εὔστοχους ἐπιγραμματικούς στοχασμούς του καὶ τούς εὕψυχους χαρακτηρισμούς ὅσο καὶ γιά τὸν αὐθόρμητο Ρουμελιώτικο συναισθηματισμό του καὶ ἐγώ τὸν συγχαίρω ἐκ τῶν ἔνδον τῆς ψυχῆς μου.

Νέα τῆς Ἐταιρείας

Γιά τὴν οἰκονομική ἐνίσχυση τῆς Ἐταιρείας μας προσέφεραν τά κάτωθι χρηματικά ποσά οἱ φίλοι μας, τούς δοποίους καὶ εὐχαριστοῦμε θερμά.

1. Νικ. Παπαγεωργίου, Καλλιθέα	"	20.000
2. Ἡλ. Στάϊκος, Ἀρφισσα εἰς μνήμην Ἀθ. Γιδογιάννου	"	10.000
3. Ἀνώνυμος, Ἀρφισσα	"	5.000
4. Γ. Κουτσοκλένης, Ἐλαιώνας εἰς μνήμην Τάκη I. Παυλοστάθη ..	"	10.000
5. Γεώργ. Κάρλος, Ἀθήνα	"	3.000
6. Ἀνώνυμος, Ἀθήνα	"	10.000
7. Γ. Κουτσοκλένης, Ἐλαιώνας εἰς μνήμην Σπύρου Τραχανᾶ	"	5.000
8. Νάκος Ταλαμάγκας, Ἀρφισσα εἰς μνήμην Σπύρου Τραχανᾶ	"	10.000
9. Ἀνώνυμος	"	5.000
10. Δέσποινα Τριάντεη, Ἀρφισσα εἰς μνήμην Τάκη I. Παυλοστάθη....	"	10.000
11. Παναγ. Ιωαν. Μάνος, Χρισσό εἰς μνήμην Εύσταθ. Ρομβοτοάνου	"	5.000

Απαγορεύεται ή μερική ή όλική άναπαραγωγή τῶν κειμένων, ή
άναδημοσίευση, ή ἀποθήκευση σέ όποιοδήποτε σύστημα ήλεκτρονικό,
μηχανικό, φωτοαντιγραφικό καί δέ μεταβιβάζεται σέ καμιά μορφή καί
μέ κανένα τρόπο κείμενο, χωρίς προηγούμενη ἔγγραφη ἄδεια τοῦ
συγγραφέα ή τοῦ περιοδικοῦ.

ISSN 1105 - 6215